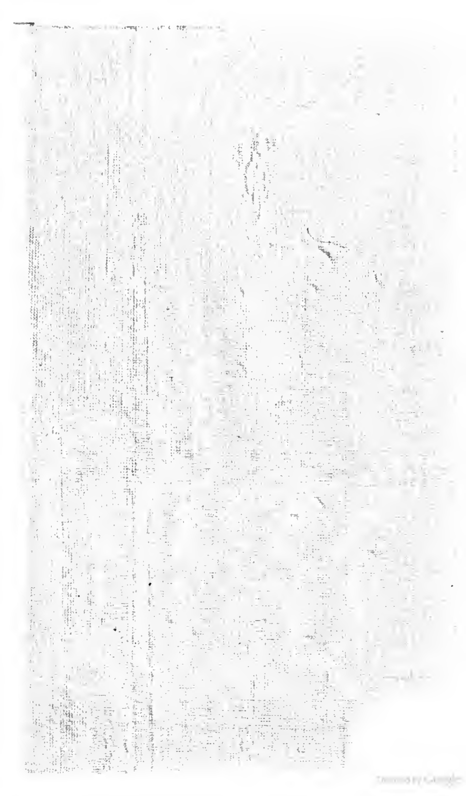

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBRI UNDECIM.

TYPIS CAROLI CRAPELET.

ANNO IV.

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBRI UNDECIM

EX OPTIMIS EXEMPLARIBUS
EMENDATI.

TOMUS SECUNDUS.

PARISIIS,

APUD ANT. AUG. RENOUARD.

M. DCC. XCVI.

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM

LIBRI QUINTI.

CONTINET Psyches domicilium, Cupidinis amorem, sororum Psyches visitationem : earumdem subsequitur invidia, cujus impulsu Psyche credula maritum Cupidinem vulnusculo percutit : ex quo devoluta e culmine beatitatis, fit ærumnosa. Quam Venus infesta atrociter exagitat. Tandem post multiplices exhaustas ærumnas, fit conjux sui Cupidinis. Nuptiæ celebrantur in cœlo inter cœlicolas.

LIBER V.

PSYCHE teneris et herbosis locis, in ipso toro roscidi graminis suave recubans, tanta mentis perturbatione sedata dulce conquievit. Jamque sufficienti recreata somno, placidiore resurgit animo. Videt lucum proceris et vastis arboribus consitum : videt fontem vitreo latice pellucidum, medio luci meditullio. Prope fontis adlapsum domus regia est, ædificata non humanis manibus, sed divinis artibus. Jam scires ab introitu primo, dei cujuspiam luculentum et amœnum videre te deversorium. Nam summa laquearia citro et ebore curiose cavata subeunt aureæ columnæ.

Parietes omnes argenteo cælamine conteguntur, bestiis et id genus pecudibus occurrentibus ob os introeuntium. Mirus prorsum homo, imo semideus, vel certe deus, qui magnæ artis subtilitate tantum efferavit argentum. Enimvero pavimenta ipsa lapide pretioso cæsim diminuto in varia picturæ genera discriminantur. Vehementer iterum ac sæpius beatos illos, qui semper gemmas et monilia calcant! Jam ceteræ partes longe lateque dispositæ domus, sine pretio pretiosæ, totique parietes solidati massis aureis, splendore proprio coruscant; ut diem suum sibi domus faciat, licet sole nolente: sic cubicula, sic porticus, sic ipsæ valvæ fulgurant. Nec secius opes ceteræ majestati domus respondent, ut equi-

dem illud recte videatur ad conversationem humanam magno Jovi fabricatum cœleste palatium. Invitata Psyche talium locorum oblectatione, propius accessit; et paulo fidentior, intra limen sese facit. Mox, prolectante studio pulcherrimæ visionis, miratur singula; et altrinsecus ædium horrea sublimi fabrica perfecta, magnisque congesta gazis conspicit. Nec est quidquam quod ibi non est. Sed præter ceteram tantarum divitiarum admirationem hoc erat præcipue mirificum, quod nullo vinculo, nullo claustro, nullo custode totius orbis thesaurus ille muniebatur. Hæc ei summa cum voluptate visenti, offert sese vox quædam corporis sui nuda; et, Quid, inquit, domina, tantis obstupescis opibus?

tua sunt hæc omnia. Prohinc cubiculo te offer, et lectulo lassitudinem refove, et ex arbitrio lavacrum pete. Nos, quarum voces accipis, tuæ famulæ, sedulo tibi præministrabimus; nec corporis curatæ tibi regales epulæ morabuntur. Sensit Psyche divinæ providentiæ beatitudinem: monitusque voces informes audiens, et prius somno, et mox lavacro fatigationem sui diluit. Visoque statim proximo semirotundo suggestu propter, instrumentum cœnatorium rata, refectui suo commodum, libens accumbit. Et illico vini nectarei eduliorumque variorum fercula copiosa, nullo serviente, sed tantum spiritu quodam impulsa, subministrantur. Nec quemquam tamen illa videre poterat; sed verba tantum audiebat excidentia,

et solas voces famulas habebat. Post opimas dapes quidam introcessit, et cantavit invisus; et alius citharam pulsavit, quæ videbatur, nec ipse. Tunc modulatæ multitudinis conferta vox aures ejus affertur; ut, quamvis hominum nemo pareret, chorus tamen esse pateret. Finitis voluptatibus, vespera suadente, concedit Psyche cubitum. Jamque provecta nocte, clemens quidam sonus aures ejus accidit. Tunc virginitati suæ pro tanta solitudine metuens, et pavet et horrescit : et quovis malo plus timet, quod ignorat. Jamque aderat ignobilis maritus, et torum inscenderat, et uxorem sibi Psychen fecerat, et ante lucis exortum propere discesserat : statim voces cubiculo præstolatæ, novam nuptam in-

terfectæ virginitatis curant. Hæc diutino tempore sic agebantur. Atque ut est natura redditum, novitas per assiduam consuetudinem delectationem ei commendarat : et sonus vocis incertæ solitudinis erat solatium. Interea parentes ejus indefesso luctu atque mærore consenescebant. Latiusque porrecta fama, sorores illæ majores cuncta cognorant: propereque mæstæ atque lugubres, deserto lare, certatim ad parentum suorum conspectum affatumque perrexerant. Ea nocte ad suam Psychen sic infit maritus : (namque præter oculos, et manibus et auribus sentiebatur) Psyche dulcissima et cara uxor, exitiabile tibi periculum minatur fortuna sævior, quod observandum pressiore cautela censeo. Sorores jam

tuæ mortis opinione turbatæ, tuumque vestigium requirentes, scopulum istum protinus aderunt. Quarum si quas forte lamentationes acceperis; neque respondeas, immo nec prospicias omnino. Ceterum mihi quidem gravissimum dolorem, tibi vero summum creabis exitium. Annuit, et ex arbitrio mariti se facturam spopondit. Sed eo simul cum nocte dilapso, diem totum lacrymis ac plangoribus misella consumit: se nunc maxime prorsus periisse iterans, quæ beati carceris custodia septa, et humanæ conversationis colloquio viduata, ne sororibus quidem suis de se mærentibus opem salutarem ferre, ac ne videre eas quidem omnino posset. Nec lavacro, nec cibo, nec ulla denique refectione recreata, flens uber-

tim, decessit ad somnum. Nec mora, cum paulo maturius lectum maritus accubans, eamque etiamnunc lacrymantem complexus, sic expostulat: Hoccine mihi pollicebare, Psyche mea? Quid jam de te tuus maritus exspecto? quid spero? Et perdia, et pernox, nec inter amplexus conjugales desinis cruciatum. Age jam nunc ut voles, et animo tuo damnosa poscenti pareto: tamen memineris meæ seriæ monitionis, cum cœperis sero pœnitere. Tunc illa precibus, et dum se morituram comminatur, extorquet a marito cupitis annuat: ut sorores videat, luctus mulceat, ora conferat. Sic ille novæ nuptæ precibus veniam tribuit; et insuper, quibuscumque vellet, eas auri vel monilium donare concessit. Sed idem-

tidem monuit, ac sæpe terruit, ne quando sororum pernicioso consilio suasa, de forma mariti quærat: neve se sacrilega curiositate de tanto fortunarum suggestu pessum dejiciat; nec suum postea contingat amplexum. Gratias egit marito. Jamque lætior animo, Sed prius, inquit, centies moriar, quam tuo isto dulcissimo connubio caream. Amo enim, et efflictim te, quicumque es, atque, ut meum spiritum, diligo; nec ipsi Cupidini comparo. Sed illud etiam precibus meis, oro, largire, et illi tuo famulo præcipe Zephyro, simili vectura sorores hic mihi sistat. Et imprimens oscula suasoria, et ingerens verba mulcentia, et jungens membra cohibentia, hæc etiam blanditiis adstruit: Mi mellite, mi marite,

tuæ Psyches dulcis anima. Vi ac potestate Veneris usurus, invitus succubuit maritus, et cuncta se facturum spopondit. Atque etiam, luce proximante, de manibus uxoris evanuit. At illæ sorores percontatæ scopulum locumque illum, quo fuerat Psyche deserta, festinantes adveniunt: ibique deflebant oculos, et plangebant ubertim; quoad crebris earum ejulatibus saxa cautesque parilem sonum resultarent. Jamque nomine proprio sororem miseram ciebant; quoad sono penetrabili vocis ululabilis per prona delapso, amens et trepida Psyche procurrit e domo; et, Quid, inquit, vos miseris lamentationibus nequidquam affligitis? quam lugetis, adsum. Lugubres voces desinite, et diutinis lacrymis madentes genas sic-

cate tandem ; quippe cum jam possitis , quam plangebatis , amplecti. Tunc vocatum Zephyrum, præceptis maritalibus admonet. Nec mora , cum ille parens imperio statim clementissimis flatibus innoxia vectura deportat illas. Jam mutuis amplexibus et festinantibus saviis sese perfruuntur : et illæ sedatæ lacrymæ postliminio redeunt , prolectante gaudio. Sed et tectum , inquit , et larem nostrum lætæ succedite , et afflictas animas cum Psyche vestra recreate. Sic allocuta , summas opes domus aureæ , vocumque servientium populosam familiam auribus earum demonstrat , lavacroque pulcherrimo et inhumanæ mensæ lautitiis eas opipare reficit ; ut , illarum prorsus cœlestium divitiarum copiis

affluentibus satiatæ, jam præcordiis penitis nutrirent invidiam. Denique altera earum satis scrupulose curioseque percontari non desinit, quis illarum rerum cœlestium dominus, quisve vel qualis ipsius sit maritus. Nec tamen Psyche conjugale illud præceptum ullo pacto temerat, vel pectoris arcanis exigit: sed e re nata confingit, esse juvenem quemdam et speciosum et commodum lanoso barbitio genas inumbrantem, plerumque rurestribus et montanis venatibus occupatum. Et, ne qua sermonis procedentis labe consilium tacitum proderetur; auro facto gemmosisque monilibus onustas eas, statim vocato Zephyro tradit reportandas. Quo protinus perpetrato, sorores egregiæ domum re-

deuntes, jamque gliscentis invidiæ felle flagrantes, multa secum sermonibus mutuis perstrepebant. Sic denique infit altera : En orba et sæva et iniqua fortuna ! hoccine tibi complacuit, ut utroque parente prognatæ diversam sortem sustineremus ? et nos quidem, quæ natu majores sumus, maritis advenis ancillæ deditæ, extorres et lare et ipsa patria degamus, longe parentum velut exsulantes : hæc autem novissima, quam fœtu satiante postremus partus effudit, tantis opibus et deo marito potita sit, quæ nec uti recte tanta bonorum copia novit ? Vidisti, soror, quanta in domo jacent et qualia monilia : quæ prænitent vestes, quæ splendicant gemmæ, quantum præterea passim calcatur aurum. Quod

si maritum etiam tam formosum tenet, ut affirmat; nulla nunc in orbe toto felicior vivit. Fortassis tamen procedente consuetudine, et affectione roborata, deam quoque illam deus maritus efficiet. Sic est hercules; sic se gerebat, ferebatque. Jamjam sursum respicit, et deam spirat mulier, quæ voces ancillas habet, et ventis ipsis imperat. At ego misera, primum patre meo seniorem maritum sortita sum, dein cucurbita calviorem, et quovis puero pumiliorem, cunctam domum seris et catenis obditam custodientem. Suscipit alia: Ego vero maritum articulari etiam morbo complicatum, curvatumque, ac per hoc rarissimo Venerem meam recolentem sustineo, plerumque detortos et duratos in

lapidem digitos ejus perfricans, fomentis olidis, et pannis sordidis, et fœtidis cataplasmatibus, manus tam delicatas istas adurens, nec uxoris officiosam faciem, sed medicæ laboriosam personam sustinens. Et tu quidem, soror, videris quam patienti, vel potius servili (dicam enim libere quod sentio) hæc perferas animo. Enimvero ego nequeo sustinere ulterius tam beatam fortunam collapsam indigne. Recordare enim, quam superbe, quam arroganter nobiscum egerit, et ipsa jactatione immodicæ ostentationis tumentem suum prodiderit animum: deque tantis divitiis exigua nobis invita projecerit; confestimque præsentiam nostram gravata, propelli et efflari, exsibilarique nos jusserit. Nec

••

sim mulier, nec omnino spirem, nisi eam pessum de tantis opibus dejecero. Ac si tibi etiam, ut par est, inacuit nostra contumelia, consilium validum ambæ requiramus. Jamque ista, quæ ferimus, non parentibus nostris, ac nec ulli demonstremus alii; immo nec omnino quidquam de ejus salute norimus. Sat est, quod ipsæ vidimus, quæ vidisse pœnituit; nedum ut genitoribus et omnibus populis tam beatum ejus differamus præconium. Nec sunt enim beati, quorum divitias nemo novit. Sciet, se non ancillas, sed sorores habere majores. Et nunc quidem concedamus ad maritos; et lares pauperes nostros, sed plane sobrios, revisamus: denique cogitationibus pressioribus instructæ, ad

superbiam puniendam firmiores redeamus. Placet pro bono duabus malis malum consilium : totisque illis tam pretiosis muneribus absconditis, comam trahentes, et, proinde ut merebantur, ora lacerantes, simulatos redintegrant fletus. Ac sic parentes quoque, redulcerato prorsus dolore, raptim deterrentes, vesania turgidæ, domus suas contendunt; dolum scelestum, immo vero parricidium struentes contra sororem insontem. Interea Psychen maritus ille, quem nescit, rursum suis illis nocturnis sermonibus sic commovet : Videsne quantum tibi periculum velitatur fortuna eminus? ac, nisi longe firmiter præcaves, mox cominus congredietur. Perfidæ lupulæ magnis conatibus nefarias in-

sidias tibi comparant: quarum summa est, ut te suadeant meos explorare vultus; quos, ut tibi sæpe prædixi, non videbis, si videris. Ergo igitur, si posthac pessimæ illæ lamiæ noxiis animis armatæ venerint, (venient autem, scio) neque omnino sermonem conferas; et, si id tolerare pro genuina simplicitate, proque animi tui teneritudine non potueris, certe de marito nil quidquam vel audias, vel respondeas. Nam et familiam nostram jam propagabimus, et hic adhuc infantilis uterus gestat nobis infantem alium: si texeris nostra secreta silentio, divinum; si profanaveris, mortalem. Nuntio Psyche læta florebat, et divinæ subolis solatio plaudebat, et futuri pignoris gloria ges-

tiebat, et materni nominis dignitate gaudebat. Crescentes dies et menses exeuntes anxia numerat: et sarcinæ nesciæ rudimenta miratur, de brevi punctulo tantum incrementulum locupletis uteri. Sed jam pestes illæ teterrimæque furiæ anhelantes vipereum virus, et festinantes, impia celeritate navigabant. Tunc sic iterum momentarius maritus suam Psychen admonet: Dies ultima, et casus extremus, et sexus infestus, et sanguis inimicus jam sumpsit arma, et castra commovit, et aciem direxit, et classicum personavit. Jam mucrone destricto jugulum tuum nefariæ tuæ sorores petunt. Heu quantis urgemur cladibus, Psyche dulcissima! Tui nostrique miserere: religiosaque continentia domum,

maritum, teque et istum parvulum nostrum imminentis ruinæ infortunio libera. Nec illas scelestas feminas, quas tibi post internecivum odium et calcata sanguinis fœdera, sorores appellare non licet, vel videas, vel audias; cum in morem Sirenum scopulo prominentes, funestis vocibus saxa personabunt. Suscipit Psyche, singultu lacrymoso sermonem incertans : Jamdudum, quod sciam, fidei atque parciloquii mei perpendisti documenta : nec eo secius approbabitur tibi nunc etiam firmitas animi mei. Tu modo Zephyro nostro rursum præcipe, fungatur obsequio, et in vicem denegatæ sacrosanctæ imaginis tuæ, redde saltem conspectum sororum, per istos cinnameos et undique pen-

dulos crines tuos, per teneras et teretes et meis similes genas, per pectus, nescio quo calore, fervidum! Sic in hoc saltem parvulo cognoscam faciem tuam. Supplicis anxiæ piis precibus erogatus, germani complexus indulge fructum; et tibi devotæ caræque Psyches animam gaudio recrea. Nec quidquam amplius in tuo vultu requiro. Jam nil officiunt mihi nec ipsæ nocturnæ tenebræ. Teneo te meum lumen. His verbis et amplexibus mollibus decantatus maritus, lacrymasque ejus suis crinibus detergens, facturum spopondit: et prævertit statim lumen nascentis diei. Jugum sororium consponsæ factionis, ne parentibus quidem visis, recta de navibus scopulum petunt illum, præci-

piti cum velocitate : nec venti ferentis oppertæ præsentiam, licentiosa cum temeritate prosiliunt in altum. Nec immemor Zephyrus regalis edicti, quamvis invitus, susceptas eas gremio spirantis auræ, solo reddidit. At illæ incontatæ statim conferto vestigio domum penetrant, complexæque suam prædam, sorores nomine mentientes, thesaurumque penitus abditæ fraudis vultu læto tegentes, sic adulant : Psyche, non ita ut pridem parvula, et ipsa jam mater es. Quantum, putas, boni nobis geris in ista perula ? quantis gaudiis totam domum nostram hilarabis ? O nos beatas, quas infantis aurei nutrimenta lætabunt ! qui si parentum, ut oportet, pulchritudini responderit, prorsus Cupido nasce-

tur. Sic affectione simulata, paulatim sororis invadunt animum. Statimque eas lassitudine viæ sedilibus refotas, et balnearum vaporosis fontibus curatas, pulcherrimo triclinio mirisque illis et beatis edulibus atque tucetis oblectat. Jubet citharam loqui, psallitur : tibias agere, sonatur : choros canere, cantatur. Quæ cuncta præsente nullo dulcissimis modulis animos audientium remulcebant. Nec tamen scelestarum feminarum nequitia vel ipsa mellita cantus dulcedine mollita conquievit : sed ad destinatam fraudium pedicam sermones conserentes, dissimulanter occipiunt sciscitari, qualis ei maritus, et unde natalium sectacula proveniret. Tunc illa simplicitate nimia pristini sermonis oblita, novum commentum in-

struit; aitque maritum suum de provincia proxima, magnis pecuniis negotiantem, jam medium cursum ætatis agere, interspersum rara canitie. Nec in sermone isto tantillum morata, rursum opiparis muneribus eas onústas, ventoso vehiculo reddidit. Sed dum Zephyri tranquillo spiritu sublimatæ domum redeunt, sic secum altercantes: Quid, soror, dicimus de tam monstruoso fatuæ illius mendacio? Tunc adulescens, modo florenti lanugine barbam instruens; nunc ætate media, candenti canitie lucidus. Quis ille, quem temporis modici spatium repentina senecta reformavit? Nil aliud reperies, mi soror, quam vel mendacium istam pessimam feminam confingere, vel formam mariti sui nescire. Quo-

rum utrum verum est, opibus istis quam primum exterminanda est. Quod si viri sui faciem ignorat, deo profecto denupsit; et deum nobis prægnatione ista gerit. Certe si divini puelli, quod absit, hæc mater audierit, statim me laqueo nexili suspendam. Ergo interim ad parentes nostros redeamus, et exordio sermonis hujus quam concolores fallacias attexamus. Sic inflammatæ, parentibus fastidienter appellatis, et nocte turbatis vigiliis perditæ, matutino scopulum pervolant: et inde soliti venti præsidio vehementer devolant; lacrymisque pressura palpebrarum coactis, hoc astu puellam appellant: Tu quidem felix, et ipsa tanti mali ignorantia beata, sedes incuriosa periculi tui: nos autem,

quæ pervigili cura rebus tuis excubamus, cladibus tuis misere cruciamur. Pro vero namque comperimus, nec te, sociæ scilicet doloris casusque tui, celare possumus, immanem colubrum, multinodis voluminibus serpentem, veneno noxio colla sanguinantem, hiantemque ingluvie profunda, tecum noctibus latenter acquiescere. Nunc recordare sortis Pythiæ, quæ te pertrucis bestiæ nuptiis destinatam esse clamavit. Et multi coloni, quique circumsecus venantur, et accolæ plurimi videre eum vespera redeuntem e pastu, proximique fluminis vadis innatantem. Nec diu blandis alimoniarum obsequiis te saginaturum omnes affirmant: sed cum primum prægnationem istam plenus maturaverit ute-

rus, opimiore fructu præditam devoraturum. Ad hæc jam tua est existimatio, utrum sororibus pro tua cara salute sollicitis assentiri velis, et declinata morte nobiscum secura periculi vivere, an sævissimæ bestiæ sepeliri visceribus. Quod si te ruris hujus vocalis solitudo, vel clandestinæ Veneris fœtidi periculosique concubitus, et venenati serpentis amplexus delectant; certe piæ sorores nostrum fecerimus. Tunc Psyche misella, utpote simplex, et animi tenella, rapitur verborum tam tristium formidine: et, extra terminum mentis suæ posita, prorsus omnium mariti monitionum, suarumque promissionum memoriam effudit, et in profundum calamitatis sese præcipitavit: tremensque, et

exsangui colore lurida, tertiata verba semihianti voce substrepens, sic ad illas ait : Vos quidem, carissimæ sorores, ut par erat, in officio vestræ pietatis permanetis : verum et illi qui talia vobis affirmant, non videntur mihi mendacium fingere. Nec enim umquam viri mei vidi faciem, vel omnino cujatis sit novi ; sed tantum nocturnis subaudiens vocibus, maritum incerti status et prorsus lucifugam tolero ; bestiamque aliquam recte dicentibus vobis merito consentio. Meque magnopere semper a suis terret aspectibus, malumque grande de vultus curiositate præminatur. Nunc, si quam salutarem opem periclitanti sorori vestræ potestis afferre, jam nunc subsistite. Ceterum incuria sequens prioris pro-

videntiæ beneficia corrumpit. Tunc nactæ, jam portis patentibus, nudatum sororis animum facinorosæ mulieres, omissis tectæ machinæ latibulis, destrictis gladiis fraudium, simplicis puellæ paventes cogitationes invadunt. Sic denique altera: Quoniam nos originis nexus pro tua incolumitate periculum quidem nullum ante oculos habere compellit; viam, quæ sola deducit iter ad salutem, diu diuque cogitatam monstrabimus tibi. Novaculam præacutam, appulsu etiam palmulæ lenientis exasperatam, tori qua parte accubare consuesti, latenter absconde: lucernamque concinne completam oleo, claro lumine præmicantem, subde aliquo claudentis aululæ tegmine: omnique isto apparatu tenacissime dissimula-

to, postquam sulcatos intrahens gressus cubile solitum conscenderit, jamque porrectus, et exordio somni prementis implicitus, altum soporem flare cœperit; toro delapsa, nudoque vestigio pensilem gradum paululatim minuens, cœcæ tenebræ custodia liberata lucerna, præclari tui facinoris opportunitatem de luminis consilio mutuare: et ancipiti telo illo, audaciter prius dextera sursum elata, nisi quam valido noxii serpentis nodum cervicis et capitis abscide. Nec nostrum tibi deerit subsidium: sed cum primum illius morte salutem tibi feceris, anxiæ præstolabimur: cunctisque istis ocius tecum relatis, votivis nuptiis hominem te jungemus homini. Tali verborum incendio flammata viscera sororis jam prorsus

ardentis deserentes, ipsæ protinus, tanti mali confinium sibi etiam eximie metuentes, flatus alitis impulsu solito porrectæ super scopulum, illico pernici se fuga proripiunt: statimque conscensis navibus abeunt. At Psyche relicta sola, nisi quod infestis furiis agitata, sola non est, æstu pelagi simile mærendo fluctuat: et, quamvis statuto consilio, et obstinato animo, jam tum facinori suas manus admovens; adhuc incerta consilii titubat, multisque calamitatis suæ distrahitur affectibus. Festinat, differt; audet, trepidat; diffidit, irascitur: et, quod est ultimum, in eodem corpore odit bestiam, diligit maritum. Vespera tamen jam noctem trahente, præcipiti festinatione nefarii sceleris instruit

apparatum. Nox aderat, et maritus aderat, primisque Veneris præliis velitatus altum soporem descenderat. Tunc Psyche, et corporis et animi alioquin infirma, fati tamen sævitia subministrante, viribus roboratur: et, prolata lucerna, et arrepta novacula, sexum audacia mutavit. Sed, cum primum luminis oblatione tori secreta claruerunt; videt omnium ferarum mitissimam dulcissimamque bestiam, ipsum illum Cupidinem formosum deum formose cubantem: cujus aspectu lucernæ quoque lumen hilaratum increbruit, et acuminis sacrilegi novacula prænitebat. At vero Psyche tanto aspectu deterrita, et impos animi, marcido pallore defecta, tremensque desedit in imos po-

plites; et ferrum quærit abscondere, sed in suo pectore. Quod profecto fecisset, nisi ferrum, timore tanti flagitii, manibus temerariis delapsum evolasset. Jamque lassa salute, defecta, dum sæpius divini vultus intuetur pulchritudinem, recreatur animi. Videt capitis aurei genialem cæsariem ambrosia temulentam, cervices lacteas, genasque purpureas pererrantes crinium globos decoriter impeditos, alios antependulos, alios retropendulos: quorum splendore nimio fulgurante, jam et ipsum lumen lucernæ vacillabat. Per humeros volatilis dei pinnæ roscidæ micanti flore candicant; et quamvis alis quiescentibus extimæ plumulæ tenellæ, ac delicatæ tremule resultantes, inquieta lasciviunt. Ceterum corpus glabel-

lum atque luculentum, et quale peperisse Venerem non pœniteret. Ante lectuli pedes jacebat arcus, et pharetra, et sagittæ, magni dei propitia tela. Quæ dum insatiabili animo Psyche satis curiosa rimatur atque pertractat, et mariti sui miratur arma; depromit unam de pharetra sagittam, et puncto pollicis extremam aciem periclitabunda, trementis etiamnunc articuli nisu fortiore pupugit altius; ut per summam cutem roraverint parvulæ sanguinis rosei guttæ. Sic ignara Psyche, sponte in Amoris incidit amorem. Tunc magis magisque cupidine flagrans Cupidinis, prona in eum efflictim inhians, patulis ac petulantibus saviis festinanter ingestis, de somni mensura metuebat. Sed dum bono tanto

percita, saucia mente fluctuat; lucerna illa, sive perfidia pessima, sive invidia noxia, sive quod tale corpus contingere et quasi basiare et ipsa gestiebat, evomuit de summa luminis sui stillam ferventis olei super humerum dei dexterum. Hem, audax et temeraria lucerna, et amoris vile ministerium! ipsum ignis totius deum aduris: cum te scilicet amator aliquis, ut diutius cupitis etiam nocte potiretur, primus invenerit. Sic inustus exsiluit deus, visaque detectæ fidei colluvie, prorsus ex oculis et manibus infelicissimæ conjugis tacitus avolavit. At Psyche statim resurgentis ejus crure dextero manibus ambabus arrepto, sublimis evectionis appendix miseranda, et per nubilas plagas penduli comitatus ex-

trema consequia, tandem fessa delabitur solo. Nec deus amator humi jacentem deserens, involavit proximam cupressum, deque ejus alto cacumine sic eam graviter commotus affatur: Ego quidem, simplicissima Psyche, parentis meæ Veneris præceptorum immemor, quæ te miseri extremique hominis devinctam cupidine, infimo matrimonio addici jusserat, ipse potius amator advolavi tibi. Sed hæc feci leviter, scio: et præclarus ille sagittarius, ipse me telo meo percussi, teque conjugem meam feci, ut bestia scilicet tibi viderer, et ferro caput excideres meum, quod istos amatores tuos oculos gerit? Hæc tibi idemtidem semper cavenda censebam, hæc benivole remonebam. Sed illæ quidem consilia-

trioes egregiæ tuæ, tam perniciosi magisterii dabunt actutum mihi pœnas; te vero tantum fuga mea punivero. Et cum termino sermonis, pinnis in altum se proripuit. Psyche vero humi prostrata, et quantum visu poterat, volatus mariti prospiciens, extremis affligebat lamentationibus animum. Sed ubi remigio plumæ raptum maritum proceritas spatii fecerat alienum, per proximi fluminis marginem præcipitem sese dedit. Sed mitis fluvius, in honorem dei scilicet, qui et ipsas aquas urere consuevit, metuens sibi, confestim eam innoxio volumine super ripam florentem herbis exposuit. Tunc forte Pan deus rusticus juxta supercilium amnis sedebat, complexus hic humo Cannam deam, eamque voculas om-

nimodas edocens recinere. Proxime ripam vago pastu lasciviunt comam fluvii tondentes capellæ. Hirtuosus deus sauciam Psychen, atque defectam, utcumque casus ejus non inscius, clementer ad se vocatam sic permulcet verbis lenientibus: Puella scitula, sum quidem rusticanus et opilio, sed senectutis prolixæ beneficio, multis experimentis instructus. Verum, si recte conjecto, quod profecto prudentes viri divinationem autumant, ab isto titubante et sæpius vacillante vestigio, deque nimio pallore corporis, et assiduo suspiratu, immo et ipsis mærentibus oculis tuis, amore nimio laboras. Ergo mihi ausculta, nec te rursus præcipitio, vel ullo mortis arcessito genere perimas. Luctum desine, et pone mærorem:

precibusque potius deorum maximum percole: et, utpote adulescentem delicatum luxuriosumque, blandis obsequiis promerere. Sic locuto deo pastore, nulloque sermone reddito, sed adorato tantum numine salutari, Psyche pergit ire. Sed cum aliquam multum viæ laboranti vestigio pererrasset, inscio quodam tramite jam delabente, accedit quamdam civitatem, in qua regnum maritus unius sororis ejus obtinebat. Qua re cognita, Psyche nuntiari præsentiam suam sorori desiderat: mox inducta, mutuis amplexibus alternæ salutationis expletis, percontanti causas adventus sui, sic infit: Meministi consilium vestrum scilicet, quo mihi suasistis, ut bestiam, quæ mariti mentito nomine mecum quiescebat,

priusquam ingluvie voraci me misellam hauriret, ancipiti novacula perimerem. Sed cum primum, ut æque placuerat, conscio lumine vultus ejus aspexi; video mirum divinumque prorsus spectaculum: ipsum illum deæ Veneris filium, ipsum, inquam, Cupidinem leni quiete sopitum. Ac dum tanti boni spectaculo percita, et nimia voluptatis copia turbata, fruendi laborarem inopia; casu scilicet pessimo, lucerna fervens oleum rebullivit in ejus humerum. Quo dolore statim somno recussus, ubi me ferro et igni conspexit armatam, Tu quidem, inquit, ob istud tam dirum facinus, confestim toro meo divorte, tibique res tuas habeto. Ego vero sororem tuam, et nomen quo tu censeris, aiebat, jam mihi confarreatis

nuptiis conjugabo. Et statim Zephyro præcipit, ultra terminos me domus ejus efflaret. Necdum sermonem Psyche finierat : illa vesanæ libidinis et invidiæ noxiæ stimulis agitata, præconcinnato mendacio fallens maritum, quasi de morte parentum aliquid comperisset, statim navem ascendit; et ad illum scopulum protinus pergit : et, quamvis alio vento flante, cœca spe tamen inhians, Accipe me, dicens, Cupido, dignam te conjugem : et, tu, Zephyre, suscipe dominam : saltu se maximo præcipitem dedit. Nec tamen ad illum locum, vel saltem mortua, pervenire potuit. Nam per saxa cautium membris jactatis atque dissipatis, et, proinde ut merebatur, laceratis visceribus suis, alitibus bestiisque ob-

vium ferens pabulum, interiit. Nec vindictæ sequentis pœna tardavit. Nam Psyche errabundo rursus gradu pervenit ad civitatem aliam, in qua pari modo soror morabatur alia. Nec secius et ipsa fallacie germanitatis inducta, et in sororis sceleratas nuptias æmula, festinavit ad scopulum: inque simile mortis exitium cecidit. Interdum Psyche quæsitioni Cupidinis intenta, populos circuibat. Ille vulnere lucernæ dolens, in ipso thalamo matris jacens ingemebat. Tunc avis peralba illa Gavia, quæ super fluctus marinos pinnis natat, demergit sese propere ad oceani profundum gremium. Ibi commodum Venerem lavantem natantemque propter assistens, indicat adustum filium ejus gravi vulneris dolore, mærentem, dubium

salutis jacere: jamque per cunctorum ora populorum rumoribus conviciisque variis omnem Veneris familiam male audire; quod ille quidem montano scortatu, tu vero marino natatu secesseritis. Ac per hoc non voluptas ulla, non gratia, non lepos, sed incompta, et agrestia, et horrida cuncta sint; non nuptiæ conjugales, non amicitiæ sociales, non liberum caritates, sed enormis illuvies, et squalentium fœderum insuave fastidium. Hæc illa verbosa et satis curiosa avis, in auribus Veneris filium lacerans existimatione, ganniebat. At Venus irata solidum, exclamat repente: Ergo jam ille bonus filius meus habet amicam aliquam? Prome, agedum, quæ sola mihi servis amanter, nomen ejus, quæ puerum ingenuum et investem

sollicitavit, sive illa de nympharum populo, seu de horarum numero, seu de musarum choro, vel de mearum gratiarum ministerio. Nec loquax illa conticuit avis; sed, Nescio, inquit, domina: puto puellam, (si probe memini, Psyches nomine dicitur) efflictim cupere. Tunc indignata Venus exclamavit: Vel maxime Psychen illam, meæ formæ succubam, mei nominis æmulam, vere diligit. Nimirum istud incrementum lenam me putavit, cujus monstratu puellam illam cognosceret. Hæc quiritans properiter emergit e mari, suumque protinus aureum thalamum petiit: et reperto, sicut audierat, ægroto puero, jam inde a foribus quam maxime boans, Honesta, inquit, hæc; et natalibus nostris bo-

næque tuæ frugi congruentia? Ut primum quidem tuæ parentis, immo dominæ præcepta calcares, nec sordidis amoribus inimicam meam pollueres; verum etiam hoc ætatis puer, tuis licentiosis et immaturis jungeres amplexibus; ut ego nurum scilicet tolerarem inimicam. Sed utique præsumis nugo et corruptor, et inamabilis, te solum generosum, nec me jam per ætatem posse concipere. Velim ergo scias, multo te meliorem filium alium genituram; immo, ut contumeliam magis sentias, aliquem de meis adoptaturam vernulis: eique donaturam istas pinnas, et flammas, et arcum, et istas sagittas, et omnem meam suppellectilem, quam tibi non ad hos usus dederam. Nec enim de patris tui bonis, ad instructionem

istam quidquam concessum est. Sed male prima tua pueritia inductus es, et acutas manus habes, et majores tuos irreverenter pulsasti toties; et ipsam matrem tuam, me, inquam, ipsam, parricida, denudas quotidie: et percussisti sæpius, et quasi viduam utique contemnis: nec vitricum tuum, fortissimum illum maximumque bellatorem, metuis. Quidni! cui sæpius, in angorem mei pellicatus, puellas propinare consuesti. Sed jam faxo, te lusus hujus pœniteat, et sentias acidas et amaras nuptias istas. Sed nunc irrisui habita quid agam? quo me conferam? quibus modis stellionem istum cohibeam? Petamne auxilium ab inimica mea Sobrietate, quam propter hujus ipsius luxuriem offendi sæpius? aut

rusticæ squalentisque feminæ colloquium prorsus adhibendum est? horresco: nec tamen vindictæ solatium unde unde spernendum est. Illa mihi prorsus adhibenda est, nec ulla alia: quæ castiget asperrime nugonem istum: pharetram explicet, et sagittas dearmet, arcum enodet, tædam deflammet, immo et ipsum corpus ejus acrioribus remediis coerceat. Tunc injuriæ meæ litatum crediderim, cum ejus comas, quas istis manibus meis subinde aureo nitore perstrinxi, deraserit: pinnas, quas meo gremio nectarei fontis infeci, prætotonderit. Sic effata, foras sese proripit infesta, et stomachata biles venereas. Sed eam protinus Ceres et Juno continuantur: visamque vultu tumido, quæsiere, cur truci supercilio tan-

tam venustatem micantium oculorum coerceret? At illa, Opportune, inquit, ardenti prorsus isto meo pectori violentiam scilicet perpetraturæ venitis. Sed totis, oro, vestris viribus Psychen illam fugitivam, volaticam, mihi requirite. Nec enim vos utique domus meæ famosa fabula, et non dicendi filii mei facta latuerunt. Tunc illæ ignaræ, quæ gesta sunt, palpare Veneris iram sævientem sic adortæ: Quid tale, domina, deliquit tuus filius, ut animo pervicaci voluptates illius impugnes: et, quam ille diligit, tu quoque perdere gestias? Quod autem, oramus, isti crimen, si puellæ lepidæ libenter arrisit? An ignoras eum masculum et juvenem esse, vel certe jam quot sit annorum oblita es? An quod ætatem portat bellule,

puer tibi semper videtur? Mater autem tu, et præterea cordata mulier, filii tui lusus semper explorabis curiose, et in eo luxuriem culpabis, et amores revinces, et tuas artes tuasque delicias in formoso filio reprehendes? Quis autem te deum, quis hominum patietur, passim cupidines populis disseminantem, cum tuæ domus amores amare coerceas, et vitiorum muliebrium publicam præcludas officinam? Sic illæ metu sagittarum, patrocinio gratioso Cupidini, quamvis absenti, blandiebantur. Sed Venus indignata ridicule tractari suas injurias, præversis illis, alte rursus concito gradu, pelago viam capessit.

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM

LIBRI SEXTI.

Post anxiam disquisitionem, post Cereris suasionem, post Junonis refragationem, Psyche ultronea Veneri sese offert. Veneris ascensus in cœlum et numinum imploratio describitur; ejusque in Psychen jussa imperiosissima memorantur : ut scilicet acervum omnifariæ frugis granis sejugatis disponeret; ut floccum velleris pretiosi quæsitum afferret; ut liquorem stygium urnula deferret; ut a Proserpina pyxidem formositate repletam referret. Quibus omnibus divino adminiculo confectis, nubit Psyche in concilio deorum Cupidini suo; celebranturque in cœlo nuptiæ : ex quo matrimonio nascitur Voluptas.

LIBER VI.

INTEREA Psyche variis jactabatur discursibus, dies noctesque mariti vestigationibus inquieta, animo tanto cupidior; iratum licet, si non uxoriis blanditiis lenire, certe servilibus precibus propitiare. Et, prospecto templo quodam in ardui montis vertice, Unde autem, inquit, scio, an istic meus degat dominus? Et illico dirigit citatum gressum, qua defectum prorsus assiduis laboribus spes incitabat et votum. Jamque gnaviter emensis celsioribus jugis, pulvinaribus sese proximam intulit. Videt spicas frumentarias in acervo, et alias flexiles in corona; et spicas hordei

videt. Erant et falces, et operæ messoriæ mundus omnis; sed cuncta passim jacentia, et incuria confusa, et, ut solet, æstu laborantium manibus projecta. Hæc singula Psyche curiose dividit, et discretim remota rite componit: rata scilicet, nullius dei fana et cerimonias negligere se debere, sed omnium benivolam misericordiam corrogare. Hæc eam sollicite seduloque curantem, Ceres alma deprehendit; et longum exclamat protinus: Ah, Psyche miseranda! totum per orbem Venus anxia disquisitione tuum vestigium furens animi requirit; teque ad extremum supplicium expetit, et totis numinis sui viribus ultionem flagitat. Tu vero rerum mearum tutelam nunc geris, et aliud quidquam cogitas nisi de tua

salute ? Tunc Psyche pedes ejus advoluta, et uberi fletu rigans deæ vestigia, humumque verrens crinibus suis, multijugis precibus editis veniam postulabat: Per ego te frugiferam tuam dexteram istam deprecor, per lætificas messium cerimonias, per tacita sacra cistarum, et per famulorum tuorum draconum pinnata curricula, et glebæ siculæ sulcamina, et currum rapacem, et terram tenacem, et illuminarum Proserpinæ nuptiarum demeacula, et luminosarum filiæ inventionum remeacula, et cetera, quæ silentio tegit Eleusinis Atticæ sacrarium, miserandæ Psyches animæ, supplicis tuæ, subsiste. Inter istam spicarum congeriem patere vel pauculos dies delitescam; quoad deæ tantæ sæviens

ira spatio temporis mitigetur, vel certe meæ vires diutino labore fessæ, quietis intervallo leniantur. Suscipit Ceres: Tuis quidem lacrymosis precibus et commoveor, et opitulari cupio; sed cognatæ meæ, cum qua etiam antiquum fœdus amicitiæ colo, bonæ præterea feminæ, malam gratiam subire nequeo. Decede itaque istis ædibus protinus: et, quod a me retenta custoditaque non fueris, optimi consule. Contra spem suam repulsa Psyche, et afflicta duplici mæstitia, iter retrorsum porrigens inter subsitæ convallis sublucidum lucum, prospicit fanum solerti fabrica structum: nec ullam vel dubiam spei melioris viam volens omittere, sed adire cujuscumque dei veniam, sacratis foribus proxi-

mat. Videt dona speciosa, et lacinias auro litteratas ramis arborum postibusque suffixas; quæ cum gratia facti, nomen deæ, cui fuerant dicata, testabantur. Tunc genu nixa, et manibus aram tepentem amplexa, detersis ante lacrymis, sic apprecatur: Magni Jovis germana et conjuga, sive tu Sami, quæ querulo partu vagituque et alimonia tua gloriatur, tenes vetusta delubra: sive celsæ Carthaginis, quæ te virginem vectura leonis cœlo commeantem percolit, beatas sedes frequentas: sive prope ripas Inachi, qui te jam nuptam Tonantis, et reginam dearum memorat, inclytis Argivorum præsides mœnibus: quam cunctus oriens Zigiam veneratur, et omnis occidens Lucinam appellat: sis meis extremis casibus

Juno Sospita, meque in tantis exantlatis laboribus defessam, imminentis periculi metu libera. Quod sciam, soles prægnantibus periclitantibus ultro subvenire. Ad istum modum supplicanti statim sese Juno cum totius sui numinis augusta dignitate præsentat; et protinus, Quam vellem, inquit, per fidem, nutum meum precibus tuis accommodare: sed contra voluntatem Veneris, nurus meæ, quam filiæ semper dilexi loco, præstare me pudor non sinit. Tunc etiam legibus, quæ servos alienos profugos, invitis dominis, vetant suscipi, prohibeor. Isto quoque fortunæ naufragio Psyche perterrita, nec indipisci jam maritum volatilem quiens, tota spe salutis deposita, sic ipsa suas cogitationes consuluit: Jam quæ pos-

sunt alia meis ærumnis tentari vel adhiberi subsidia, cui ne dearum quidem, quamquam volentium, potuerunt prodesse suffragia? Quorsum itaque, tantis laqueis inclusa, vestigium porrigam; quibusque tectis vel etiam tenebris abscondita, magnæ Veneris inevitabiles oculos effugiam? Quin igitur masculum tandem sumis animum, et cassæ speculæ renuntias fortiter, et ultroneam te dominæ tuæ reddis, et vel sera modestia sævientes impetus ejus mitigas? Qui scias, an etiam, quem diu quæritas, illic in domo matris reperias? Sic ad dubium obsequium, immo ad certum exitium præparata, principium futuræ secum meditabatur obsecrationis. At Venus terrenis remediis inquisitionis abnuens, cœlum petit. Jubet instrui

currum, quem ei Vulcanus subtili fabrica studiose poliverat, et ante thalami rudimentum nuptiale munus obtulerat, limæ tenuantis detrimento conspicuum, et ipsius auri damno pretiosum. De multis, quæ circa cubiculum dominæ stabulant, procedunt quatuor candidæ columbæ, et hilaris incessibus picta colla torquentes, jugum gemmeum subeunt; susceptaque domina lætæ subvolant. Currum deæ prosequentes gannitu constrepenti lasciviunt passeres: ceteræ, quæ dulce cantitant aves, melleis modulis suave resonantes, adventum deæ prænuntiant. Cedunt nubes, et cœlum filiæ panditur: et summus æther cum gaudio suscipit deam. Nec obvias aquilas, vel accipitres rapaces pertimescit magnæ Veneris canora

familia. Tunc se protinus ad regias Jovis arces dirigit, et petitu superbo Mercurii, dei vocalis, operæ necessariam usuram postulat. Nec renuit Jovis cærulum supercilium. Tunc ovans illico, comitante etiam Mercurio, Venus cœlo demeat, eique sollicite serit verba: Frater Arcas, scis nempe sororem tuam Venerem sine Mercurii præsentia nil umquam fecisse: nec te præterit utique quanto jam tempore delitescentem ancillam nequiverim reperire. Nil ergo superest, quam tuo præconio præmium investigationis publicitus edicere. Fac ergo mandatum matures meum, et indicia, quibus possit agnosci, manifeste designes; ne, si quis occultationis illicitæ crimen subierit, ignorantiæ se possit excusatione defende-

re. Et simul dicens, libellum ei porrigit, ubi Psyches nomen continebatur, et cetera. Quo facto, protinus domum secessit. Nec Mercurius omisit obsequium. Nam per omnium ora populorum passim discurrens, sic mandatæ prædicationis munus exsequebatur : Si quis a fuga retrahere, vel occultam demonstrare poterit fugitivam regis filiam Veneris ancillam, nomine Psychen, conveniat retro metas Murtias Mercurium prædicatorem, accepturus indicinæ nomine ab ipsa Venere septem savia suavia, et unum blandientis appulsu linguæ longe mellitum. Ad hunc modum pronuntiante Mercurio, tanti præmii cupido certatim omnium mortalium studium arrexerat. Quæ res nunc vel maxime sustulit Psyches

omnem contationem. Jamque fores ejus dominæ proximanti occurrit una de famulatione Veneris, nomine Consuetudo : statimque, quantum maxime potuit, exclamat : Tandem, ancilla nequissima, dominam habere te scire cœpisti ? An pro cetera morum tuorum temeritate istud quoque nescire te fingis, quantos labores circa tuas inquisitiones sustinuerimus ? Sed bene, quod meas potissimum manus incidisti, et inter Orci cancros jam ipsos adhæsisti, datura scilicet actutum contumaciæ tantæ pœnas. Et audaciter in capillos ejus immissa manu, trahebat eam, nequaquam renitentem. Quam ubi primum inductam, oblatamque sibi conspexit Venus, latissimum cachinnum extollit, et qualem solent ferventer irati :

caputque quatiens, et adscalpens aurem dexteram, Tandem, inquit, dignata es socrum tuam salutare? An potius maritum, qui vulnere tuo periclitatur, intervisere venisti? Sed esto secura: jam enim excipiam te, ut bonam nurum condecet. Et, Ubi, inquit, Sollicitudo atque Tristities, ancillæ meæ? Quibus introvocatis, torquendam tradidit eam. At illæ sequentes herile præceptum, Psychen misellam flagellis afflictam, et ceteris tormentis excruciatam, iterum dominæ conspectui reddunt. Tunc rursus sublato risu Venus, Et ecce, inquit, nobis turgidi ventris sui lenocinio commovet miserationem; unde me præclara sobole aviam beatam scilicet faciat. Felix vero ego, quæ in ipso ætatis meæ flore vocabor

avia: et vilis ancillæ filius nepos Veneris audiet. Quamquam inepta ego frustra filium dicam. Impares enim nuptiæ, et præterea in villa sine testibus, et patre non consentiente factæ, legitimæ non possunt videri: ac per hoc spurius iste nascetur; si tamen partum omnino proferre te patiemur. His editis, involat eam, vestemque plurifariam diloricat: capilloque discisso, et capite conquassato, graviter affligit, et, accepto frumento et hordeo, et milio, et papavere, et cicere, et lente, et faba, commixtisque acervatim confusisque in unum grumulum, sic ad illam: Videris enim mihi tam deformis ancilla nullo alio, sed tantum sedulo ministerio amatores tuos promereri: jam ergo et ipsa frugem tuam peri-

clitabor. Discerne seminum istorum passivam congeriem : singulisque granis rite dispositis, atque sejugatis, ante istam vesperam opus expeditum approbato mihi. Sic assignato tantorum seminum cumulo, ipsa cœnæ nuptiali concessit. Nec Psyche manus admolitur inconditæ illi et inextricabili moli; sed immanitate præcepti consternata, silens obstupescit. Tunc formicula illa parvula, atque ruricola, certa tum difficultatis tantæ, laborisque miserta contubernalis magni dei, socrusque sævitiam exsecrata, discurrens gnaviter convocat corrogatque cunctam formicarum accolarum classem: Miseremini, terræ omniparentis agiles alumnæ, miseremini, et Amoris uxori, puellæ lepidæ, periclitanti prompta veloci-

tate succurrite. Ruunt aliæ superque aliæ sepedum populorum undæ, summoque studio singulæ granatim totum digerunt acervum : separatimque distributis, dissitisque generibus, e conspectu perniciter abeunt. Sed initio noctis e convivio nuptiali vino madens et fragrans balsama Venus remeat, totumque revincta corpus rosis micantibus; visaque diligentia miri laboris, Non tuum, inquit, nequissima, nec tuarum manuum istud opus, sed illius cui tuo, immo et ipsius malo placuisti. Et, frusto cibarii panis ei projecto, cubitum facessit. Interim Cupido solus interioris domus unici cubiculi custodia clausus coercebatur acriter : partim, ne petulanti luxurie vulnus gravaret; partim, ne cum sua cupita con-

veniret. Sic ergo distentis, et sub uno tecto separatis amatoribus, tetra nox exantlata. Sed Aurora commodum inequitante, vocatæ Psychæ Venus infit talia: Videsne illud nemus, quod fluvio præterruenti ripisque longis attenditur; cujus imi gurgites vicinum fontem respiciunt? Oves ibi nitentes, aurique colore florentes, incustodito pastu vagantur. Inde de coma pretiosi velleris floccum mihi confestim quoquomodo quæsitum afferas censeo. Perrexit Psyche volenter, non obsequium quidem illa functura, sed requiem malorum præcipitio fluvialis rupis habitura. Sed inde de fluvio Musicæ suavis nutricula, leni crepitu dulcis auræ divinitus inspirata, sic vaticinatur Arundo viridis: Psyche, tantis

ærumnis exercita, neque tua miserrima morte meas sanctas aquas polluas, nec vero contra formidabiles oves istius oræ feras aditum; quoad de solis flagrantia mutuatæ calorem, truci rabie solent efferri, cornuque acuto, et fronte saxea, et nonnumquam venenatis morsibus in exitium sævire mortalium; sed dum meridies solis sedaverit vaporem, et pecua spiritus fluvialis serenitate conquieverint, poteris sub illa procerissima platano, quæ mecum simul unum fluentum bibit, latenter te abscondere: et cum primum mitigata furia laxaverint oves animum, percussis frondibus attigui nemoris, lanosum aurum reperies, quod passim stirpibus connexum obhærescit. Sic Arundo simplex et humana Psychen æger-

rimam salutem suam docebat. Nec auscultatu pœnitendo diligenter instructa illa, cessavit : sed observatis omnibus, furatrina facili, flaventis auri mollitie congestum gremium Veneri reportat. Nec tamen apud dominam saltem secundi laboris periculum, secundum testimonium meruit; sed contortis superciliis subridens amarum, sic inquit : Nec me præterit hujus quoque facti auctor adulterinus. Sed jam nunc ego sedulo periclitabor, an oppido forti animo singularique prudentia sis prædita. Videsne insistentem celsissimæ illi rupi montis ardui verticem, de quo fontis atri fuscæ defluunt undæ, proximæque conceptaculo vallis inclusæ stygias irrigant paludes, et rauca Cocyti fluenta nutriunt. Indidem

mihi de summi fontis penita scaturigine rorem rigentem hauritum. ista confestim deferto urnula. Sic aiens, crystallo dedolatum vasculum, insuper ei graviora comminata, tradidit. At illa studiose gradum celerans, montis extremum petit tumulum; certe vel illic inventura vitæ pessimæ finem. Sed cum primum prædicti jugi conterminos locos appulit, videt rei vastæ lethalem difficultatem. Namque saxum immani magnitudine procerum, et inaccessa salebritate lubricum, mediis e faucibus lapidis fontes horridos evomebat: qui statim proni foraminis lacunis editi, perque proclive delapsi, et angusti canalis exserto contecti tramite, proximam convallem latenter incidebant: dextera lævaque cauti-

bus cavatis proserpunt, et longa colla porrecti sævi dracones, inconnivæ vigiliæ luminibus addictis, et in perpetuam lucem pupillis excubantibus. Jamque et ipsæ semet muniebant vocales aquæ. Jam et, Discede; et, Quid facis? Vide; et, Quid agis? Cave; et, Fuge; et, Peribis; subinde clamant. Sic impossibilitate ipsa mutata in lapidem Psyche, quamvis præsens corpore, sensibus tamen aberat: et inextricabilis periculi mole prorsus obruta, lacrymarum etiam extremo solatio carebat. Nec providentiæ bonæ graves oculos innocentis animæ latuit ærumna. Nam supremi Jovis regalis ales illa, repente propansis utrimque pinnis adfuit rapax aquila; memorque veteris obsequii, quo ductu

Cupidinis Jovi pocillatorem phrygium sustulerat, opportunam ferens opem, deique numen in uxoris laboribus percolens, alti culminis diales vias deserit: et ob os puellæ prævolans, incipit: At tu simplex alioquin, et expers rerum talium, sperasne te sanctissimi nec minus truculenti fontis vel unam stillam posse furari, vel omnino contingere? Diis etiam ipsique Jovi formidabiles aquas istas stygias vel fando comperisti? quodque vos dejeratis per numina deorum, deos per Stygis majestatem solere? Sed cedo istam urnulam. Et protinus arreptam, completamque festinanter, libratisque pinnarum nutantium molibus, inter genas sævientium dentium, et trisulca vibramina draconum, remigium dextera lævaque

porrigens, violentes aquas, et ut abiret innoxius præminantes, excipit: commenta ob jussum Veneris petere, eique se præministrare. Quare paulo facilior adeundi fuit copia. Sic acceptam cum gaudio plenam urnulam Psyche Veneri citata retulit. Nec tamen nutum deæ sævientis vel tunc expiare potuit. Nam sic eam, majora atque pejora flagitia comminans, appellat renidens exitiabile: Jam tu quidem videris maga quædam mihi et alte prorsus malefica, quæ talibus præceptis meis obtemperasti gnaviter. Sed adhuc istud, mea pupula, ministrare debebis. Sume istam pyxidem: (et dedit protinus) et usque ad inferos et ipsius Orci ferales penates te dirige. Tunc conferens pyxidem Proserpinæ, Petit de te Venus, di-

cito, modicum de tua mittas ei formositate, vel ad unam saltem dieculam sufficiens. Nam quod habuit, dum filium curat ægrotum, consumpsit atque contrivit omne. Sed haud immaturius redito; quia me necesse est indidem delibutam theatrum deorum frequentare. Tunc Psyche vel maxime sensit ultimas fortunas suas: et, velamento rejecto, ad promptum exitium sese compelli manifeste comperit. Quidni? quæ suis pedibus ultro ad Tartarum manesque demeare cogeretur. Nec cunctata diutius, pergit ad quampiam turrim præaltam, indidem se datura præcipitem: sic enim rebatur, vel ad inferos recta atque pulcherrime se posse descendere. Sed turris prorupit in vocem subitam, et, Quid te,

inquit, præcipitio, misella, quæris exstinguere? quidque jam novissimo periculo laborique isto temere succumbis? Nam, si spiritus corpore tuo semel fuerit sejugatus, ibis quidem profecto ad imum Tartarum, sed inde nullo pacto redire poteris. Mihi ausculta: Lacedæmon Achaiæ nobilis civitas non longe sita est: hujus conterminam, deviis abditam locis, quære Tænarum. Inibi spiraculum Ditis et per portas hiantes monstratur iter invium: cujus te limite transmeato viæ simul commiseris, jam canale directo perges ad ipsam Orci regiam. Sed non hactenus vacua debebis per illas tenebras incedere, sed offas polentæ mulso concretas ambabus gestare manibus, at etiam in ipso ore duas ferre stipes.

Jamque confecta bona parte mortiferæ viæ, continuaberis claudum asinum lignorum gerulum, cum agasone simili: qui te rogitabit, decidentis sarcinæ fusticulos aliquos porrigas ei; sed tu nulla voce deprompta, tacita præterito. Nec mora, cum ad flumen mortuum venies, cui præfectus Charon protinus expetens portorium, sic ad ripam ulteriorem sutili cymba deducit commeantes. Ergo et inter mortuos avaritia vivit? nec Charon ille, Ditis et pater, tantus deus, quidquam gratuito facit; et pauper moriens viaticum debet quærere; et, æs si forte præ manu non fuerit, nemo eum exspirare patietur? Huic squalido seni dabis nauli nomine de stipibus, quas feres, alteram: sic tamen ut ipse sua

manu de tuo sumat ore. Nec secius tibi pigrum fluentum transmeanti quidam supernatans senex mortuus, putris attollens manus, orabit ut eum intra navigium trahas: nec tu tamen illicita afflectare pietate. Transito fluvio, modicum te progressam textrices orabunt anus, telam struentes, manus paulisper accommodes: nec id tamen tibi contingere fas est. Nam hæc omnia tibi et multa alia de Veneris insidiis orientur, ut vel unam de manibus omittas offulam. Nec putes futile istud polentarium damnum leve. Altera enim perdita, lux hæc tibi prorsus denegabitur. Canis namque pergrandis trijugo et satis amplo capite præditus, immanis et formidabilis, conantibus oblatrans faucibus, mortuos, quibus jam nil

mali potest facere, frustra territando, ante ipsum limen et atra atria Proserpinæ semper excubans, servat vacuam Ditis domum. Hunc offrenatum unius offulæ præda, facile præteribis; ad ipsamque protinus Proserpinam introibis: quæ te comiter excipiet, ac benigne; ut et molliter assidere, et prandium opipare suadeat sumere. Sed tu et humi reside, et panem sordidum petitum esto: deinde nuntiato quid adveneris, susceptoque quod offeretur, rursus remeans, canis sævitiem offula reliqua redime: ac deinde avaro navitæ data, quam reservaveras stipem, transitoque ejus fluvio, recalcans priora vestigia, ad istum cœlestium siderum redies chorum. Sed inter omnia, hoc observandum præcipue tibi cen-

seo, ne velis aperire vel inspicere illam, quam feres, pyxidem: vel omnino formositatis divinæ abditum cures thesaurum. Sic turris illa prospicua vaticinationis munus explicuit. Nec morata Psyche, pergit Tænarum: sumptisque rite stipibus illis et offulis, infernum decurrit meatum: transitoque per silentium asinario debili, et amnica stipe vectori data, neglecto supernatantis mortui desiderio, et spretis textricum subdolis precibus, et offulæ cibo sopita canis horrendi rabie, domum Proserpinæ penetrat. Nec offerentis hospitæ sedile delicatum, vel cibum beatum amplexa; sed ante pedes ejus residens humilis, cibario pane contenta, veneream pertulit legationem. Statimque secreto repletam conclu-

samque pyxidem suscipit, et offulæ sequentis fraude caninis latratibus obseratis, residuaque navitæ reddita stipe, longe vegetior ab inferis recurrit. Repetita igitur atque adorata candida ista luce, quamquam festinans obsequium terminare, mente capitur temeraria curiositate. Et ecce, inquit, inepta ego divinæ formositatis gerula, quæ ne tantillum quidem indidem mihi delibo, vel sic illi amatori meo formoso placitura. Et cum dicto reserat pyxidem. Nec quidquam ibi rerum, nec formositas ulla, sed infernus somnus, ac vere stygius: qui statim cooperculo revelatus, invadit eam, crassaque soporis nebula cunctis ejus membris perfunditur, et in ipso vestigio ipsaque semita collapsam possidet. Et jacebat immobilis,

et nihil aliud, quam dormiens cadaver. Sed Cupido jam cicatrice solida revalescens, nec diutinam suæ Psyches absentiam tolerans, per arctissimam cubiculi, quo cohibebatur, elapsus fenestram, refectisque pinnis aliquanta quiete, longe velocius provolans, Psychen accurrit suam: detersoque somno curiose, et rursum in pristinam pyxidis sedem recondito, Psychen innoxio punctulo suæ sagittæ suscitat. Et ecce, inquit, rursum perieras, misella, simili curiositate. Sed interim quidem tu provinciam, quæ tibi matris meæ præcepto mandata est, exsequere gnaviter: cetera egomet videro. His dictis amator levis in pinnas se dedit. Psyche vero confestim Veneri munus reportat Proserpinæ. Interea Cupido

amore nimio peresus, et ægra facie matris suæ repentinam severitatem pertimescens, ad armile redit: alisque pernicibus cœli penetrato vertice, magno Jovi supplicat, suamque causam probat. Tunc Jupiter, perprensa Cupidinis buccula, manuque ad os suum relata, consaviat, atque sic ad illum, Licet tu, inquit, domine fili, numquam mihi concessu deum decretum servaris honorem: sed istud pectus meum, quo leges elementorum et vices siderum disponuntur, convulneraris assiduis ictibus, crebrisque terrenæ libidinis fœdaveris casibus, contraque leges, et ipsam Juliam, disciplinamque publicam turpibus adulteriis existimationem famamque meam læseris, in serpentes, in ignes, in feras, in

aves et gregalia pecua serenos vultus meos sordide reformando; attamen modestiæ meæ memor, quodque inter istas meas manus creveris, cuncta perficiam: dum tamen scias, æmulos tuos cavere: ac, si qua nunc in terris puella præpollet pulchritudine, præsentis beneficii vicem per eam mihi repensare te debere. Sic fatus, jubet Mercurium deos omnes ad concionem protinus convocare; ac si qui cœtu cœlestium defuisset, in pœnam decem millium nummum conventum iri pronuntiare. Quo metu statim completo cœlesti theatro, pro sede sublimi sedens procerus Jupiter, sic enuntiat: Dei conscripti Musarum albo, adulescentem istum, quod manibus meis alumnatus sim, profecto scitis omnes: cujus primæ juventu-

tis caloratos impetus freno quodam coercendos existimavi. Sat est quotidianis eum fabulis ob adulteria cunctasque corruptelas infamatum. Tollenda est omnis occasio, et luxuria puerilis nuptialibus pedicis religanda. Puellam elegit, et virginitate privavit: teneat, possideat, amplexus Psychen semper suis amoribus perfruatur. Et ad Venerem collata facie, Nec tu, inquit, filia, quidquam contristare: nec prosapiæ tantæ tuæ, statuique de matrimonio mortali metuas. Jam faxo nuptias non impares, sed legitimas, et jure civili congruas. Et illico per Mercurium arripi Psychen, et in cœlum perduci jubet. Porrecto ambrosiæ poculo, Sume, inquit, Psyche, et immortalis esto: nec umquam digredietur a tuo nexu

Cupido ; sed istæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ. Nec mora, cum cœna nuptialis affluens exhibetur. Accumbebat summum torum maritus, Psychen gremio suo complexus. Sic et cum sua Junone Jupiter, ac deinde per ordinem toti dei. Tunc poculum nectaris Jovi quidem suus pocillator ille rusticus puer, ceteris vero Liber ministrabat. Vulcanus cœnam coquebat : Horæ rosis et ceteris floribus purpurabant omnia : Gratiæ spargebant balsama : Musæ voce canora personabant : Apollo cantavit ad citharam : Venus suavi musicæ suppari gressu formose saltavit. Scena sibi sic concinnata, ut Musæ quidem chorum canerent, tibias inflaret Satyrus, et Paniscus ad fistulam diceret. Sic rite Psyche convenit in manum Cupidi-

nis : et nascitur illis maturo partu filia, quam Voluptatem nominamus. Sic captivæ puellæ delira et temulenta illa narrabat anicula. Sed adstans ego non procul dolebam mehercules, quod pugillares et stylum non habebam, qui tam bellam fabellam prænotarem. Ecce, confecto nescio quo gravi prælio, latrones adveniunt onusti : nonnulli tamen animo promptiores, vulneratis domi relictis, et plagas recurantibus, ipsi ad reliquas occultatas in quadam spelunca sarcinas, ut aiebant, proficisci gestiunt : prandioque raptim tuburcinato, me et equum vectores rerum illarum futuros fustibus exinde tundentes, prodeunt in viam : multisque clivis et amfractibus fatigatos, prope ipsam vesperam perducunt ad quam-

piam speluncam : unde multis onustos rebus rursum , ne breviculo quidem tempore refectos , ociter reducunt : tantaque trepidatione festinabant , ut me plagis multis obtundentes propellentesque , super lapidem propter viam positum dejicerent. Unde crebris æque ingestis ictibus , dextero crure et ungula sinistra me debilitatum , ægre ad exsurgendum compellunt. Et unus , Quousque , inquit , ruptum istum asellum , nunc etiam claudum , frustra pascemus? Et alius : Quid? quod et pessimo pede domum nostram accessit, nec quidquam idonei lucri exinde cepimus , sed vulnera et fortissimorum occisiones. Alius iterum : Certe ego cum primum sarcinas istas, quamquam invitus , pertulerit , protinus

eum, vulturiis gratissimum pabulum futurum, præcipitabo. Dum secum mitissimi homines altercant de mea nece, jam et domum perveneramus: nam timor ungulas mihi alas fecerat. Tum quæ ferebamus amoliti properiter, nulla salutis nostræ cura ac ne meæ quidem necis habita, comitibus adscitis, qui vulnerati remanserant, dudum recurrunt; relaturi tædia, ut aiebant, nostræ tarditatis. Nec me tamen mediocris carpebat scrupulus, contemplatione comminatæ mihi mortis; et ipse mecum: Quid stas, o Luci, vel quid jam novissimum exspectas? Mors, et hæc acerbissima, decreto latronum tibi comparata est; nec magno conatu res indiget. Vides istas rupinas proximas, et præacutas in his prominentes silices,

quæ te pene ante, quam decideris, membratim dissipabunt. Nam et illa ipsa præclara magia tua, vultum laboresque tibi tantum asini, verum corium non asini crassum, sed hirudinis tenue membranulum circumdedit. Quin igitur masculum tandem sumis animum, tuæque saluti, dum licet, consulis? Habes summam opportunitatem fugæ, dum latrones absunt. An custodiam anus semimortuæ formidabis? quam, licet claudi pedis tui calce unica, finire poteris. Sed quo gentium capessetur fuga, vel hospitium quis dabit? Hæc quidem inepta et prorsus asinina cogitatio. Quis enim viantium vectorem suum non libenter auferat secum? Et alacri statim nisu lorum, quo fueram destinatus, abrumpo; meque

quadrupedi cursu proripio. Nec tamen astutulæ anus milvinos oculos effugere potui. Nam, ubi me conspexit absolutum, capta super sexum et ætatem audacia, lorum prehendit, ac me deducere ac revocare contendit. Nec tamen ego, memor exitiabilis propositi latronum, pietate ulla commoveor : sed incussis in eam posteriorum pedum calcibus, protinus applodo terræ. At illa, quamvis humi prostrata, loro tamen tenaciter inhærebat ; ut me procurrentem aliquantisper tractu sui sequeretur. Et occipit statim clamosis ululatibus auxilium validioris manus implorare. Sed frustra fletibus cassum tumultum commovebat : quippe cum nullus adforet qui suppetias ei ferre posset, nisi sola illa virgo captiva ;

quæ vocis excitu procurrens, videt hercules memorandi spectaculi scenam, non tauro, sed asino dependentem Dircen aniculam; sumptaque constantia virili, facinus audet pulcherrimum. Extorto etenim loro manibus ejus, me placitis gannitibus ab impetu revocatum gnaviter inscendit, et sic ad cursum rursum incitat. Ego simul voluntariæ fugæ voto, et liberandæ virginis studio, sed et plagarum suasu, quæ me sæpicule commonebant, equestri celeritate, quadrupedi cursu solum replaudens, virginis delicatas voculas adhinnire tentabam. Sed et scalpendi dorsi mei simulatione, nonnumquam obliquata cervice pedes decoros puellæ basiabam. Tunc illa suspirans altius, cœlumque sollicito nutu petens, Vos,

inquit, superi, tandem meis supremis periculis opem facite. Et tu, fortuna durior, jam sævire desiste. Sat tibi miseris istis cruciatibus meis litatum est. Tuque præsidium meæ libertatis, meæque salutis, si me domum pervexeris incolumem, parentibusque et formoso proco reddideris, quas tibi gratias perhibebo, quos honores habebo, quos cibos exhibebo? Jam primum jubam istam tuam probe pectinatam, meis virginalibus manibus adornabo: frontem vero crispatam, prius decoriter discriminabo; caudæque setas, incuria lavacri congestas et horridas, compta diligentia perpolibo: monilibus bullisque te multis aureis inoculatum, veluti stellis sidereis relucentem, et gaudiis popularium pomparum ovan-

tem, sinu serico progestans nucleos edulia mitiora, te meum sospitatorem quotidie saginabo. Sed nec inter cibos delicatos, et otium profundum, vitæque totius beatitudinem, deerit tibi dignitas gloriosa. Nam memoriam præsentis fortunæ meæ, divinæque providentiæ, perpetua testatione signabo : et depictam in tabula fugæ præsentis imaginem meæ domus atrio dedicabo. Visetur, et in fabulis audietur, doctorumque stylis rudis perpetuabitur historia : ASINO VECTORE VIRGO REGIA FUGIENS CAPTIVITATEM. Accedes antiquis et ipse miraculis. Credemus etiam exemplo tuæ veritatis, et Phryxum arieti supernatasse, et Arionem delphino gubernasse, et Europam tauro supercubasse. Quod si vere Jupiter mugivit

in bovem, potest in asino meo latere aliquid, vel vultus hominis, vel facies deorum. Dum hæc idemtidem puella replicat, votisque crebros intermiscet suspiritus, ad quoddam pervenimus trivium; unde me arrepto capistro dirigere dextrorsum magnopere gestiebat; quod ad parentes ejus ea scilicet iretur via. Sed ego gnarus, latrones illac ad reliquas commeasse prædas, renitebar fortiter: atque sic in animo meo tacitus expostulabam: Quid facis, infelix puella? quid agis? cur festinas ad Orcum? quid meis pedibus facere contendis? non enim te tantum, verum etiam me perditum ibis. Sic nos diversa tendentes, et in causa finali, de proprietate soli, imo viæ erciscundæ contendentes, rapinis suis

onusti coram deprehendunt ipsi latrones : et ad lunæ splendorem jam inde longius cognitos, risu maligno salutant. Et unus e numero sic appellat : Quorsum istam festinanti vestigio lucubratis viam, nec noctis intempestæ manes larvasque formidatis? An tu, probissima puella, parentes tuos furtim intervisere properas? Sed nos et solitudini tuæ præsidium perhibebimus, et compendiosum ad tuos iter monstrabimus. Et verbum injecta manu secutus, prenso loro retrorsum me circumtorquet : nec baculi nodosi, quem gerebat, suetis ictibus temperat. Tunc ingratis ad promptum recurrens exitium reminiscor doloris ungulæ, et occipio nutanti capite claudicare. Sed ecce, inquit ille, qui me retraxerat, rur-

sum titubas et vacillas ? et putres isti tui pedes fugere possunt, ambulare nesciunt ? at paulo ante pinnatam Pegasi vincebas celeritatem. Dum sic mecum fustem quatiens benignus jocatur comes, jam domus eorum extremam loricam perveneramus. Et ecce, de quodam ramo proceræ cupressus induta laqueum anus illa pendebat. Quam quidem detractam protinus, cum suo sibi funiculo devinctam, dedere præcipitem : puellaque statim distenta vinculis, cœnam, quam postuma diligentia præparaverat infelix anicula, ferinis invadunt animis. Ac dum avida voracitate cuncta contruncant; jam incipiunt de nostra pœna, suaque vindicta secum considerare. Et, utpote in cœtu turbulento, variæ fuere sententiæ:

ut primus vivam cremari censeret puellam, secundus bestiis objici suaderet, tertius patibulo suffigi juberet, quartus tormentis excarnificari præciperet: certe calculo cunctorum utcumque mors ei fuerat destinata. Tunc unus, omnium sedato tumultu, placido sermone sic orsus est: Nec sectæ collegii, nec mansuetudini singulorum, ac ne meæ quidem modestiæ congruit, pati vos ultra modum delictique sævire terminum: nec feras, nec cruces, nec ignes, nec tormenta, ac ne mortis quidem maturate festinas tenebras arcessere. Meis itaque consiliis auscultantes, vitam puellæ, sed quam meretur, largimini. Nec vos memoria deseruit utique quid jamdudum decreveritis de isto asino, semper pigro quidem, sed

manducone summo, nunc etiam mendaci, fictæ debilitatis, et virginalis fugæ sequestro ministroque. Hunc igitur jugulare crastino placeat, totisque vacuefacto præcordiis, per mediam alvum nudam virginem, quam prætulit nobis, insuere; ut sola facie prominente, ceterum corpus puellæ nexu ferino coerceat: tunc super aliquod saxum scruposum, insuticium et fartilem asinum exponere, et solis ardentibus vaporibus tradere. Sic enim cuncta, quæ recte statuistis, ambo sustinebunt: et mortem asinus, quam pridem meruit; et illa morsus ferarum, cum vermes membra laniabunt; et ignis flagrantiam, cum sol nimiis caloribus inflammarit uterum; et patibuli cruciatum, cum canes et vultures intima protra·

••

hent viscera. Sed et ceteras ejus ærumnas et tormenta numerate. Mortuæ bestiæ ipsa vivens ventrem habitabit, tum fœtore nimio nares æstuabit: inediæ diutinæ lethali fame tabescet; nec suis saltem liberis manibus mortem sibi fabricare poterit. Talibus dictis, non pedibus, sed totis animis latrones in ejus vadunt sententiam. Quam meis tam magnis auribus accipiens, quid aliud quam meum crastinum deflebam cadaver?

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM

LIBRI SEPTIMI.

Sub diluculum matutinum unus latronum reliquis collegis renunciavit, quemadmodum illa quæ contigerant in domo Milonis hypatini latrocinia et facinora infanda, imputabantur Lucio Apuleio; et quod nullus latronum super tanto scelere insimulabatur, sed solus Apuleius omnis facinoris auctor fuisse credebatur, quoniam nusquam comparebat. Quæ audiens Apuleius in asinum transformatus, secum querebatur et medullitus ingemebat, quod pro insonte sons, pro innocente nocentissimus haberetur: nec causam suam agere posset. Inseruntur narratiunculæ festivæ: agasonis improbitas, et femineæ fraudes graphice describuntur.

LIBER VII.

Ut primum tenebris abjectis dies inalbebat, et candidum solis curriculum cuncta collustrabat; quidam de numero latronum pervenit: sic enim mutuæ salutationis officium indicabat. Is in primo speluncæ aditu residens, et ex anhelitu recepto spiritu, talem collegio suo nuntium fecit: Quod ad domum Milonis hypatini, quam proxime diripuimus, pertinet, discussa sollicitudine jam possumus esse securi. Postquam vos enim fortissimis viribus cunctis ablatis, castra nostra remeastis: immixtus ego turbulis popularium, dolentique atque indignanti similis, arbitrabar

super investigatione facti cujusmodi consilium caperent; et an, et quatenus latrones placeret inquiri: renuntiaturus vobis, uti mandaveratis, omnia. Nec argumentis dubiis, sed rationibus probabilibus, congruo cunctæ multitudinis consensu, nescio qui Lucius auctor manifestus facinoris postulabatur: qui proximis diebus, fictis commendatitiis litteris, Miloni sese, virum commentitus bonum, arctius conciliaverat; ut etiam hospitio susceptus, inter familiares intimos haberetur: plusculisque ibidem diebus demoratus, falsis amoribus ancillæ Milonis animum irrepens, januæ claustra sedulo exploraverat, et ipsa membra, in quis omne patrimonium condi solebat, curiose perspexerat. Nec exiguum scele-

rati monstrabatur indicium. Quippe cum eadem nocte sub ipso flagitii momento, idem profugisset, nec exinde usquam compareret: nam et præsidium fugæ, quo velocius, frustratis insecutoribus, procul ac procul abderet sese, eidem facile suppeditasse. Equum namque illum suum candidum, vectorem futurum, duxisse secum. Plane servum ejus ibidem in hospitio repertum, scelerum consiliorumque herilium futurum indicem, per magistratus in publicam custodiam receptum, et altera die tormentis vexatum pluribus, ac pene ad ultimam mortem excarnificatum, nihil quidquam rerum talium esse confessum, missos tamen in patriam Lucii illius multos numero viros, qui reum pœnas daturum scele-

ris inquirerent. Hæc eo narrante, veteris fortunæ, et illius beati Lucii, præsentisque ærumnæ et infelicis asini facta comparatione, medullitus ingemebam. Subibatque me, non de nihilo veteris priscæque doctrinæ viros finxisse ac pronuntiasse, cœcam et prorsus exoculatam esse fortunam; quæ semper suas opes ad malos et indignos conferat: nec umquam judicio quemquam mortalium eligat: immo vero cum his potissimum deversetur, quos, procul si videret, fugere deberet: quodque cunctis est extremius, varias opiniones, immo contrarias nobis attribuat; ut et malus boni viri fama glorietur, et innocentissimus contra noxiorum ore plectatur. Ego denique, quem sævissimus ejus impetus in bestiam, et

extremæ sortis quadrupedem deduxerat, cujusque casus etiam cuivis iniquissimo dolendus, atque miserandus merito videretur, crimine latrocinii in hospitem mihi carissimum postulabar. Quod crimen non modo latrocinium, verum etiam parricidium quisque rectius nominaret. Nec mihi tamen licebat causam meam defendere, vel unico verbo saltem denegare. Denique ne mala conscientia tam scelesto crimini præsens viderer silentio consentire; hoc tantum impatientia productus volui dicere, Non feci. Et verbum quidem præcedens semel ac sæpius immodice clamitavi, sequens vero nullo pacto disserere potui; sed in prima remansi voce, et idemtidem boavi, Non, Non: quamquam nimia rotunditate pendu-

las vibrassem labias. Sed quid ego pluribus de fortunæ sævitate conqueror? quamquam nec istud puduit, me cum meo famulo meoque vectore illo equo factum conservum atque conjugem. Talibus agitationibus fluctuantem, subiit me illa cura potior, qua statuto consilio latronum, manibus virginis decretam me victimam recordabar. Ventremque crebro suspiciens meum, jam misellam puellam parturiebam. Sed ille, qui commodum falsam de me notoriam pertulerat, expromptis mille aureis, quos insutu laciniæ contexerat, quosque variis viatoribus detractos, ut aiebat, pro sua frugalitate communi conferebat arcæ; infit etiam de salute commilitonum sollicite sciscitari. Cognitoque quosdam, immo vero for-

tissimum quemque variis quidem, sed impigris casibus oppetisse; suadet tantisper pacatis itineribus, omniumque præliorum servatis induciis, inquisitioni commilitonum potius insisteretur, et tirocinio novæ juventutis, ad pristinæ manus numerum martiæ cohortis facies integraretur. Nam et invitos terrore compelli, et volentes præmio provocari posse: nec paucos humili servilique vitæ renuntiantes, ad instar tyrannicæ potestatis, sectam suam conferre malle. Se quoque jamdudum pro sua parte quemdam convenisse hominem et statura procerum, et ætate juvenem, et corpore vastum, et manu strenuum: eique suasisse ac denique persuasisse, ut manus hebetatas diutina pigritia tandem referret ad frugem

meliorem; bonoque secundæ, dum posset, frueretur valetudinis; nec manum validam erogandæ stipi porrigeret, sed hauriendo potius exerceret auro. Talibus dictis universim omnes assensere: et illum, qui jam comprobatus videretur, adscisci, et alios ad supplendum numerum vestigare statuunt. Tunc profectus, et paululum commoratus ille, perducit immanem quemdam juvenem, uti fuerat pollicitus, nescio an ulli præsentium comparandum. Nam præter ceteram corporis molem, toto vertice cunctos antepollebat, et ei commodum lanugo malis inserpebat: sed plane centunculis disparibus et male consarcinatis semiamictum: inter quos pectus et venter crustata crassitie reluctabant. Sic introgressus,

Avete, inquit, fortissimo deo Marti clientes, mihique jam fidi commilitones, et virum magnanimæ vivacitatis volentem volentes accipite; libentius vulnera corpore excipientem, quam aurum manu suscipientem: ipsaque morte, quam formidant alii, meliorem. Nec me putetis egenum, vel abjectum; neve de pannulis istis virtutes meas æstimetis. Nam præfui validissimæ manui, totamque prorsus devastavi Macedoniam. Ego sum prædo famosus, Hæmus ille Thracius; cujus totæ provinciæ nomen horrescunt: patre Therone atque latrone inclyto prognatus, humano sanguine nutritus, interque ipsos manipulos factionis educatus, heres et æmulus virtutis paternæ. Sed omnem pristinam so-

ciorum fortium multitudinem, magnasque illas opes exiguo temporis amisi spatio. Nam procuratorem principis ducenaria perfunctum, dehinc fortuna tristiore decussum, prætereuntem inopinato fueram aggressus. Sed rei noscendæ carpo ordinem. Fuit quidam multis officiis in aula Cæsaris clarus atque conspicuus, ipsi etiam probe spectatus. Hunc insimulatum quorumdam astu, projecit extorrem sæviens invidia. Sed uxor ejus Plotina, quædam raræ fidei atque singularis pudicitiæ femina, quæ decimo partus stipendio viri familiam fundaverat, spretis atque contemptis urbicæ luxuriæ deliciis, fugientis comes, et infortuniis socia, tonso capillo, in masculinam faciem reformato habitu, pretiosissimis monilium

et auro monetali zonis refertis incincta, inter ipsas custodientium militum manus et gladios nudos intrepida, cunctorum periculorum particeps, et pro mariti salute pervigilem curam sustinens, ærumnas assiduas ingenio masculo sustinebat. Jamque plurimis itinerum difficultatibus, marisque terroribus exantlatis, Zacynthum petebat: quam sors ei fatalis decreverat temporariam sedem. Sed cum primum littus actiacum, quo tunc Macedonia delapsi grassabamur, appulisset; nocte promota, tabernulam quamdam littori navique proximam, vitatis maris fluctibus, incubabant. Invadimus, et diripimus omnia. Nec tamen periculo levi tentati discessimus. Simul namque primum sonum januæ matrona percepit;

procurrens in cubiculum, clamoribus inquietis cuncta miscuit: milites, suosque famulos nominatim, sed et omnem viciniam suppetiatum convocans: nisi quod pavore cunctorum, qui sibi quisque metuentes delitescebant, effectum est, ut impune discederemus. Sed protinus sanctissima (vera enim dicenda sunt) et unicæ fidei femina, bonis artibus gratiosa, precibus ad Cæsaris numen porrectis, et marito reditum celerem, et aggressuræ plenam vindictam impetravit. Denique noluit esse Cæsar Hæmi latronis collegium; et confestim interiit. Tantum potest etiam nutus magni principis. Tota denique factione militarium vexillationum indagatu confecta atque concisa, ipse me furatus ægre, solus mediis

Orci faucibus ad hunc evasi modum. Sumpta veste muliebri florida, in sinus flaccidos abundante, mitellaque textili contecto capite, calceis femineis albis illis et tenuibus inductus, et in sequiorem sexum insertus atque absconditus, asello spicas hordeaceas gerenti residens, per medias acies infesti militis transabii. Nam mulierem putantes asinariam, concedebant liberos aditus: quippe cum mihi etiam tunc depiles genæ lævi pueritia splendicarent. Nec ab illa tamen paterna gloria vel mea virtute descivi, quamquam semitrepidus juxta mucrones martios constitutus; sed habitus alieni fallacia tectus, villas seu castella solus aggrediens, viaticulum mihi corrasi. Et diloricatis statim pannulis, in medium profudit

duo millia aureorum. Et, En, inquit, istam sportulam, immo vero dotem, vestro collegio libens, meque vobis ducem fidissimum, si tamen non recusatis, offero : brevi temporis spatio lapideam istam domum vestram facturus auream. Nec mora, nec cunctatio; sed calculis omnibus ducatum latrones unanimes ei deferunt : vestemque lautiusculam proferunt, sumeret. Abjecto centunculo divite sic reformatus, et singulos exosculatus, et in summo pulvinari locatus, cœnaque et poculis magnis inauguratur. Tunc sermonibus mutuis de virginis fuga, deque mea vectura, et utrique destinata monstruosa morte cognoscit : et ubi locorum esset illa percontatus, deductusque, visa ea, ut erat vinculis

onusta, contorta et vituperanti nare discessit. Et, Non sum quidem tam brutus, vel certe temerarius, inquit, ut scitum vestrum inhibeam : sed malæ conscientiæ reatum intra me sustinebo ; si quod bonum mihi videtur, dissimulavero. Sed prius fiduciam, vestri causa sollicito mihi tribuite ; cum præsertim vobis, si sententia hæc mea displicuerit, liceat rursus ad asinum redire. Nam ego arbitror latrones, quique eorum recte sapiunt, nihil anteferre lucro debere suo, ac ne ipsam quidem sæpe sibi et aliis damnosam ultionem. Ergo igitur si perdideritis in asino virginem, nihil amplius quam sine ullo compendio indignationem vestram exercueritis. Quin ego censeo deducendam eam ad quampiam civitatem ; ibique ve-

nundandam. Nec enim levi pretio distrahi poterit talis ætatula. Nam et ipse quosdam lenones pridem cognitos habeo, quorum poterit unus magnis equidem talentis, ut arbitror, puellam istam præstinare, condigne natalibus suis in fornicem processuram; nec in similem fugam discursuram: nonnihil etiam, cum lupanari servierit, vindictæ vobis depensuram. Hanc ex animo quidem meo sententiam conducibilem protuli; sed vos vestrorum estis consiliorum rerumque domini. Sic ille latronum fisci advocatus nostram causam pertulerat, virginis et asini sospitator egregius. Sed in diutina deliberatione ceteri, cruciantes mora consilii mea præcordia, immo miserum spiritum, libentes tandem novitii la-

tronis accedunt sententiæ : et protinus vinculis exsolvunt virginem. Quæ quidem, simul viderat illum juvenem, fornicisque et lenonis audierat mentionem, cœpit risu lætissimo gestire; ut mihi merito subiret vituperatio totius sexus; cum viderem puellam, proci juvenis amore nuptiarumque castarum desiderio simulato, lupanaris spurci sordidique subito delectari nomine. Et tunc quidem totarum mulierum secta moresque de asini pendebant judicio. Sed ille juvenis sermone repetito, Quin igitur, inquit, supplicatum Marti Comiti pergimus, et puellam simul vendituri, et socios indagaturi? Sed, ut video, nullum uspiam pecus sacrificatui, ac ne vinum quidem potatui affatim vel sufficiens ha-

bemus. Decem itaque mihi legate comites, quis contentus proximum castellum petam, inde vobis epulas saliares comparaturus. Sic eo profecto, ceteri copiosum instruunt ignem, aramque cespite virenti Marti deo faciunt. Nec multo post adveniunt illi, vinarios utres ferentes, et gregatim pecua comminantes. Unde prælectum grandem hircum, annosum et horricomem, Marti Secutori Comitique victimant; et illico prandium fabricatur opipare. Tunc hospes ille, Non modo, inquit, expeditionum prædarumque, verum etiam voluptatum vestrarum ducem me strenuum sentire debetis. Et aggressus insigni facilitate gnaviter cuncta præministrat. Verrit, sternit, coquit, tuceta concinnat, apponit scitule; sed præ-

cipue poculis crebris grandibusque singulos ingurgitat. Interdum tamen, in simulatione promendi, quæ poscebat usus, ad puellam commeabat assidue, partesque subreptas clanculo, et prægustatas a se potiones offerebat hilaris. At illa sumebat appetenter: et nonnumquam basiare volenti, promptis saviolis adlubescebat, quæ res oppido mihi displicebat. Hem! oblita es nuptiarum, tuique mutui cupitoris, puella virgo? et illi, nescio cui, recenti marito, quem tibi parentes junxerant, hunc advenam cruentumque percussorem præponis? Nec te conscientia stimulat; sed affectione calcata, inter lanceas et gladios istos scortari tibi libet? Quod si quoquo modo ceteri latrones persenserint, non rursum recurres ad

asinum, et rursum exitium mihi parabis? Revera ludis de alieno corio. Dum ista sycophanta ego mecum maxima cum indignatione disputo; de verbis eorum quibusdam dubiis, sed non obscuris prudenti asino, cognosco, non Hæmum illum prædonem famosum, sed Tlepolemum sponsum puellæ ipsius. Nam procedente sermone, paulo jam clarius, contempta mea præsentia, Bono animo esto, inquit, Charite dulcissima: nam totos istos tuos hostes statim captivos habebis. Et instantia validiore vinum jam immixtum, sed modico tepefactum vapore, sauciis illis et crapula vinolentiaque madidis, ipse abstemius non cessat impingere. Et, hercules, suspicionem mihi fecit, quasi soporiferum quoddam venenum can-

tharis immisceret illis. Cum denique omnes, sed prorsus omnes vino sepulti jacebant, parati morti, tunc nullo negotio arctissimis vinculis impeditis, ac pro arbitrio suo constrictis illis, imposita dorso meo puella, dirigit gressum ad suam patriam. Quam simul accessimus; tota civitas ad votivum conspectum effunditur. Procurrunt parentes, affines, clientes, alumni, famuli, læti faciem gaudio delibuti. Pompam cerneres omnis sexus, et omnis ætatis, novumque et, hercules, memorandum spectamen, virginem asino triumphantem. Denique ipse etiam hilarior pro virili parte, ne præsenti negotio, ut alienus, discreparem; porrectis auribus, proflatisque naribus, rudivi fortiter, immo

tonanti clamore personui. Et illam thalamo receptam commode parentes sui fovebant: me vero cum ingenti jumentorum civiumque multitudine confestim retro Tlepolemus agebat, non invitum. Nam et alias curiosus, et tunc latronum captivitatis spectator optabam fieri: quos quidem colligatos adhuc vino magis, quam vinculis, deprehendimus. Totis ergo prolatis erutisque rebus, et nobis auro argentoque et ceteris onustis, ipsos partim constrictos, uti fuerant, provolutosque in proximas rupinas præcipites dedere; alios vero suis sibi gladiis obtruncatos reliquere. Tali vindicta læti et gaudentes, civitatem revenimus. Et illas quidem divitias publica custodela commisere, Tlepolemo puellam repetitam lege

tradidere. Exin me suum sospitatorem nuncupatum matrona prolixe curitabat : ipsoque nuptiarum die præsepium meum hordeo passim repleri jubet, fœnumque, camelo bactrinæ sufficiens, apponi. Sed quas ego condignas Fotidi diras devotiones imprecer, quæ me formavit non canem, sed asinum ? quippe cum viderem largissimæ cœnæ reliquiis rapinisque canes omnes inescatos atque distentos. Post unicam noctem, et rudimenta Veneris, recens nupta gratias summas apud suos parentes ac maritum mihi meminisse non destitit : quoad summos illi promitterent honores habituri mihi. Convocatis denique gravioribus amicis, consilium datur, quo potissimum facto digne remunerarer. Placuerat uni, domi

me conclusum et otiosum, hordeo lecto fabaque et vicia saginari. Sed obtinuit alius, qui meæ libertati prospexerat: suadens ut rurestribus potius campis in greges equinos lasciviens discurrerem, daturus dominis equarum inscensu generoso multas mulas alumnas. Ergo igitur evocato statim armentario equisone, magna cum præfatione deducendus assignor. Et sane gaudens lætusque præcurrebam, sarcinis et ceteris oneribus jam nunc renunciaturus: nactaque libertate, veris initio pratis herbantibus, rosas utique reperturus aliquas. Subibat me tamen cum illa etiam frequens cogitatio; quod tantis actis gratiis, honoribusque plurimis asino meo tributis, humana facie recepta, multo tanto

pluribus beneficiis honestarer. Sed ubi me procul a civitate gregarius ille perduxerat, nullæ deliciæ, ac ne ulla quidem libertas excipit. Nam protinus uxor ejus, avara quidem nequissimaque illa mulier, molæ machinariæ subjugum me dedit; frondosoque baculo subinde castigans, panem sibi suisque de meo parabat corio. Nec tantum sui cibi gratia me fatigare contenta, vicinorum etiam frumenta mercenariis discursibus meis conterebat. Nec mihi misero statuta saltem cibaria pro tantis præstabantur laboribus. Namque hordeum meum, frictum, et sub eadem mola meis quassatum ambagibus, colonis proximis venditabat: mihi vero per diem laboriosæ machinæ attento, sub ipsa vespera furfures apponebat

incretos ac sordidos, multoque lapide salebrosos. Talibus ærumnis edomitum, novis fortuna sæva cruciatibus tradidit; scilicet, ut, quod aiunt, domi forisque fortibus factis adoreæ plenæ gloriarer. Equinis armentis namque me congregem pastor egregius, mandati dominici serus auscultator, aliquando permisit. At ego tandem liber asinus, lætus et tripudians, graduque molli gestiens, equas opportunissimas jam mihi concubinas futuras deligebam. Sed hic etiam spes hilarior in capitale processit exitium. Mares enim ob admissuram Venerem pasti satianter ac diu saginati, terribiles alioquin et utique quovis asino fortiores, de me metuentes sibi, et adulterio degeneri præcaventes, nec Hospitalis Jovis

servato fœdere, rivalem summo furentes persequuntur odio. Hic elatis in altum vastis pectoribus, arduus capite, et sublimis vertice, primoribus in me pugillatur ungulis: ille terga pulposis torulis obesa convertens, postremis velitatur calcibus: alius hinnitu maligno comminatus, remulsis auribus, dentiumque candentium renudatis hastis, totum me commorsicat. Sic apud historiam de rege thracio legeram, qui miseros hospites ferinis equis suis lacerandos devorandosque porrigebat. Adeo præpotens ille tyrannus, sic parcus hordei fuit, ut edacium jumentorum famen corporum humanorum largitione sedaret. Ad eumdem modum distractus et ipse variis equorum incursibus, rursus molares illos cir-

cuitus requirebam. Verum fortuna meis cruciatibus insatiabilis, aliam denuo mihi pestem instruxit. Delegor enim ligno monte devehundo; puerque mihi præfectus imponitur, omnibus modis ille quidem puer deterrimus. Nec me montis excelsi tantum arduum fatigabat jugum, nec saxeas tantum sudes incursando contribam ungulas; verum fustium quoque crebris ictibus proclive dedolabat; ut usque plagarum mihi medullaris insideret dolor, coxæque dexteræ semper ictus incutiens, et unum feriendo locum, dissipato corio, et vulneris latissimi facto foramine, immo fovea, vel etiam fenestra, nullus tamen desinebat idemtidem vulnus sanguine delibutum obtundere. Lignorum vero tanto me

premebat pondere, ut fascium molem elephanto, non asino paratam putares. Ille vero, quoties in alterum latus præponderans declinarat sarcina; cum deberet potius gravantis ruinæ fustes demere, et levata paulisper pressura sanare me, vel certe in alterum latus translatis peræquare: contra lapidibus additis insuper sic iniquitatem ponderis medebatur. Nec tamen post tantas meas clades, immodico sarcinæ pondere contentus, cum fluvium transcenderemus, qui forte præter viam defluebat, peronibus suis ab aquæ madore consulens, ipse quoque insuper lumbos meos insiliens residebat; exiguum scilicet et ille tantæ molis superpondium. At si quo casu, limo cœnoso ripæ supercilio lubricante, oneris impatien-

tia prolapsus deruissem; cum deberet egregius agaso manum porrigere, capistro os suspendere, cauda me sublevare, certe tanti oneris partem, quoad resurgerem saltem, detrahere; nullum quidem defesso mihi ferebat auxilium: sed occipiens a capite, immo vero ab ipsis auribus, totum me compilabat, cædens fuste grandissimo; donec fomenti vice ipsæ me plagæ suscitarent. Idem mihi talem etiam excogitavit perniciem. Spinas acerrimas, et punctu venenato virosas, tortili nodo in fascem constrictas, caudæ meæ pensilem deligavit cruciatum; ut incessu meo commotæ incitatæque, funestis aculeis infestæ me convulnerarent. Ergo igitur ancipiti malo laborabam. Nam cum me cursu proripueram, fugiens

acerbissimos incursus, vehementiore nisu spinarum feriebar: si dolori parcens, paululum restitissem, plagis compellebar ad cursum. Nec quidquam videbatur aliud excogitare puer ille nequissimus, quam ut me quoquo modo perditum iret. Idque jurans etiam nonnumquam comminabatur. Et plane fuit, quod ejus detestabilem malitiam ad pejores conatus stimularet. Nam quadam die, nimia ejus insolentia expugnata patientia mea, calces in eum validas extuleram. Denique tale facinus in me comminiscitur. Stuppæ sarcina me satis onustum, probeque funiculis constrictum, producit in viam: deque proxima villula spirantem carbunculum furatus, oneris in ipso meditullio reponit. Jamque fomento

tenui calescens et enutritus ignis, surgebat in flammas, et totum me funestus ardor invaserat; nec ullum pestis extremæ suffugium, nec salutis aliquod apparet solatium: et ustrina talis moras non sustinens, meliora consilia prævertitur. Sed in rebus sævis affulsit fortunæ nutus hilarior, nescio an futuris periculis me reservans, certe præsente statutaque morte liberans. Nam forte pluviæ pridianæ recens conceptaculum aquæ lutulentæ proximum conspicatus; ibi memet improvido saltu totum abjicio; flammaque prorsus exstincta tandem, et pondere levatus, et exitio liberatus, evado. Sed ille deterrimus ac temerarius puer hic quoque suum nequissimum factum in me retorsit; gregariisque omnibus affirmavit, me

sponte vicinorum foculos transeuntem, titubante gradu prolapsum, ignem ultroneum arcessisse. Mihi et arridens addidit, Quousque ergo frustra pascemus ignigenum istum? Nec multis interjectis diebus, longe pejoribus me dolis petivit. Ligno enim, quod gerebam, in proximam casulam vendito, vacuum me ducens, jam se nequitiæ meæ proclamans imparem, miserrimumque istud magisterium renuens, querelas hujuscemodi concinnat: Videtis istum pigrum tardissimumque et nimis asinum? me præter cetera flagitia, nunc novis periculis etiam angit. Ut quemque enim viatorem prospexerit, sive illa sit scitula mulier, sive virgo nubilis, seu tener puellus; sese, illico disturbato gestamine, nonnum-

quam etiam ipsis stramentis abjectis, furens incurrit, et homines amator talis appetit: et humi prostratis illis inhians, illicitas atque incognitas tentat libidines, et feminas volutatas, aversa Venere, invitat ad nuptias. Nam imaginem etiam savii mentiendo, ore improbo compulsat ac morsicat. Quæ res nobis non mediocres lites atque jurgia, immo forsitan et crimina, pariet. Nunc etiam visa quadam honesta juvene, ligno, quod devehebat, abjecto dispersoque, in eam furiosos direxit impetus: et festivus hic amasio humo sordida prostratam mulierem, ibidem incoram omnium gestiebat inscendere. Quod nisi ploratu questuque femineo conclamatum viatorum præsidium accurrisset, ac de mediis ungulis ip-

sius esset erepta, liberataque; misera illa compavita atque dirupta, ipsa quidem cruciabilem cladem sustinuisset, nobis vero pœnale reliquisset exitium. Talibus mendaciis admiscendo sermones alios, qui meum verecundum silentium vehementius premerent, animos pastorum in meam perniciem atrociter suscitavit. Denique unus ex illis, Quin igitur publicum istum maritum, inquit, immo communem omnium adulterum, illis suis monstruosis nuptiis condignam victimamus hostiam? et, Heus tu puer, ait, obtruncato protinus eo, intestina quidem canibus nostris jacta; ceteram vero carnem omnem operariorum cœnæ reserva. Nam corium affirmatum cineris inspersu dominis refe-

remus: ejusque mortem de lupo facile mentiemur. Sublata cunctatione, accusator ille meus noxius, ipse etiam pastoralis exsecutor sententiæ, lætus, et meis insultans malis, calcisque illius admonitus, quam inefficacem fuisse mehercules doleo, protinus gladium cotis attritu parabat. Sed quidam de cœtu illo rusticorum, Nefas, ait, tam bellum asinum sic enecare: et propter luxuriem lasciviamque amatoriam criminatum, opera servitioque tam necessario carere; cum alioquin, exsectis genitalibus, possit neque in Venerem ullo modo surgere, nosque omni metu periculi liberare; insuper etiam longe crassior atque corpulentior effici. Multos ego scio non modo asinos inertes, verumetiam ferocissimos equos

nimio libidinis calore laborantes, atque ob id truces vesanosque, adhibita tali detestatione, mansuetos ac mansues exinde factos, et oneri ferundo non inhabiles, et ceteri ministerii patientes. Denique, nisi vobis suadeo nolentibus, possim, spatio modico interjecto, quo mercatum proximum obire statui, petitis e domo ferramentis huic curæ præparatis, ad vos actutum redire, trucemque amatorem istum atque insuavem dissitis femoribus emasculare, et quovis vervece mitiorem efficere. Tali sententia mediis Orci manibus extractus, sed extremæ pœnæ reservatus, mærebam; et in novissima parte corporis totum me periturum deflebam. Inedia denique continua vel præcipiti ruina memet ipse quæ-

rebam exstinguere: moriturus equidem nihilominus, sed moriturus integer. Dumque in ista necis meæ decontor electione: matutino me rursum puer ille peremptor meus contra montis suetum ducit vestigium. Jamque me de cujusdam vastissimæ ilicis ramo pendulo destinato, paululum viam supergressus ipse, securi lignum, quod deveheret, recidebat. Et ecce de proximo specu, vastum attollens caput, funesta proserpit ursa. Quam simul prospexi; pavidus et repentina facie conterritus, totum corporis pondus in postremos poplites recello: arduaque cervice sublimiter elevata, lorum, quo tenebar, rumpo: meque protinus pernici fugæ committo; perque prona non tantum pedibus, verum etiam toto projecto

corpore, propere devolutus, immitto me campis subpatentibus; ex summo studio fugiens immanem ursam, ursaque pejorem illum puerum. Tunc quidam viator, solitarium vagumque me respiciens, invadit: et properiter inscensum baculo, quem gerebat, obverberans, per obliquam ignaramque me ducebat viam. Nec invitus ego cursui me commodabam, relinquens atrocissimam virilitatis lanienam. Ceterum plagis non magnopere commovebar; quippe consuetus concidi fustibus. Sed illa fortuna meis casibus pervicax, tam opportunum latibulum misera celeritate præversa, novas instruxit insidias. Pastores enim mei, perditam sibi requirentes vacculam, variasque regiones peragrantes, occurrunt no-

bis fortuito : statimque me cognitum, capistro prehensum attrahere gestiunt. Sed audacia valida resistens ille, fidem hominum deumque testabatur. Quid me raptatis violenter? quid invaditis? Ain? te nos tractamus incongrue, qui nostrum asinum furatus abducis? Quin potius effaris, ubi puerum ejusdem agasonem, necatum scilicet, occultaris? Et illico detractus ad terram, pugnisque pulsatus, et calcibus contusus, infit dejerans, nullum semet vidisse ductorem, sed plane concitatum, solutum, et solitarium, ob indicinæ præmium occupasse; domino tamen suo restituturum. Atque utinam ipse asinus, inquit, quem numquam profecto vidissem, vocem quiret humanam dare, meæque testimonium innocentiæ per-

hibere posset! profecto vos hujuscemodi omnis injuriæ pigeret. Sic asseverans, nihil quidquam promovebat. Nam collo constrictum reducunt eum pastores molesti contra montis illius silvosa nemora, unde lignum puer solebat egerere. Nec uspiam ruris reperitur ille; sed plane corpus ejus membratim laceratum, multisque dispersum locis conspicitur. Quam rem procul dubio sentiebam ego illius ursæ dentibus esse perfectam: et hercules dicerem, quod sciebam, si loquendi copia suppeditaret. Sed, quod solum poteram, tacitus licet, seræ vindictæ gratulabar. Et cadaver quidem disjectis partibus tandem totum repertum, ægreque concinnatum, ibidem terræ dedere: meum vero Bellerophontem, abacto-

rem indubitatum, cruentumque percussorem criminantes, ad casas interim suas vinctum perducunt; quoad renascenti die sequenti deductus ad magistratum, ut aiebant, pœnæ redderetur. Interim, dum puerum illum parentes sui plangoribus fletibusque querebantur, adveniens ecce rusticus, nequaquam promissum suum frustratus, destinatam sectionem meam flagitabat. Non est, inquit inhis unus, indidem præsens jactura nostra : sed plane crastino libet non tantum naturam, verum etiam caput quoque ipsum pessimo isto asino demere. Nec tibi ministerium deerit istorum. Hoc sic effectum est, ut in alterum diem clades differretur mea. At ego gratias agebam bono puero, quod saltem mortuus unam carnifici-

næ meæ dieculam donasset. Nec tamen tantillum saltem gratulationi meæ quietive spatium datum. Nam mater pueri, mortem deplorans acerbam filii, fleta et lacrymosa, fuscaque veste contecta, ambabus manibus trahens cinerosam canitiem, ejulans, et exinde proclamans, stabulum irrumpit meum, tunsisque ac diverberatis vehementer uberibus, incipit : Et nunc iste securus incumbens præsepio voracitati suæ deservit, et insatiabilem profundumque ventrem semper esitando distendit: nec ærumnæ meæ miseretur, vel detestabilem casum defuncti magistri recordatur; sed scilicet senectam infirmitatemque meam contemnit ac despicit, et impune se laturum tantum scelus credit ? atque utcumque se præsumit

innocentem. Est enim congruens pessimis conatibus, contra noxiam conscientiam sperare securitatem. Nam proh deum fidem, quadrupes nequissime! licet precariam vocis usuram sumeres, cui tandem vel ineptissimo persuadere possis, atrocitatem istam culpa vacare, cum propugnare pedibus et arcere morsibus misello puero potueris? An ipsum quidem sæpius incursare calcibus potuisti, moriturum vero defendere alacritate simili nequisti? Certe dorso receptum auferres protinus, et infesti latronis cruentis manibus eriperes: postremum, deserto derelictoque illo conservo, magistro, comite, pastore, non solus aufugeres. An ignoras, eos etiam, qui morituris auxilium salutare denegarint, quod contra bonos

mores idipsum fecerint, solere puniri? Sed non diutius meis cladibus lætaberis, homicida. Senties, efficiam, misero dolori naturales vires adesse. Et cum dicto subsertis manibus exsolvit suam sibi fasciam, pedesque meos singulatim illigans, indidem constringit arctissime; scilicet, ne quod vindictæ meæ superesset præsidium. Et pertica, qua stabuli fores affirmari solebant, arrepta, non prius me desiit obtundere, quam victis fessisque viribus, suopte pondere degravatus, manibus ejus fustis esset elapsus. Tunc de brachiorum suorum cita fatigatione conquesta, procurrit ad focum; ardentemque titionem gerens, mediis inguinibus obtrudit; donec solo, quod restabat, præsidio nisus, liquidissimo fimo strictim eges-

to, faciem atque oculos ejus confœdassem : qua cœcitate atque fœtore tandem fugata est a me pernicies. Ceterum titione delirantis Altheæ Meleager asinus interisset.

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM

LIBRI OCTAVI.

NEX mariti Charites miseranda, exoculatio amatoris Thrasylli facta per Charitem, ultronea puellæ mors : mutatio domini, enarratio sacerdotum deæ Syriæ luculenta, et illorum spurcissimæ libidines, flagra, dissectionesque membrorum, fraudes ac decipula detecta continentur.

LIBER VIII.

Noctis gallicinio, venit quidam juvenis proxima villula, ut quidem mihi videbatur, unus ex famulis Charites, puellæ illius, quæ mecum apud latrones pares ærumnas exantlaverat. Is de ejus exitio, et domus totius infortunio mira ac nefanda, ignem propter assidens inter conservorum frequentiam, sic annuntiabat: Equisones, opilionesque, et bubsequæ, fuit Charite nobis quam misella, et quidem casu gravissimo: nec vero incomitata manes adivit. Sed ut cuncta noritis, referam vobis a capite quæ gesta sunt, quæque possent merito doctiores, quibus stylum fortuna

subministrat, in historiæ specimen chartis involvere. Erat in proxima civitate juvenis, natalibus prænobilis, loco clarus, et pecuniæ simul satis locuples, sed luxuriæ popinalis, scortisque et diurnis potationibus exercitatus, atque ob id factionibus latronum male sociatus, necnon etiam manus infectus humano cruore, Thrasyllus nomine. Idque sic erat: et fama dicebat. Hic, cum primum Charite nubendo maturuisset, inter præcipuos procos, summo studio petitionis ejus munus obierat. Et quamquam ceteris omnibus id genus viris antistaret, eximiisque muneribus parentum invitaret judicium; morum tamen improbatus, repulsæ contumelia fuerat aspersus. Ac dum herilis puella in boni Tlepolemi ma-

num venerat, firmiter deorsus delapsum nutriens amorem, et denegati thalami permiscens indignationem, cruento facinori quærebat accessum. Nactus denique præsentiæ suæ tempestivam occasionem, sceleri, quod diu cogitarat, accingitur. Ac die, quo prædonum infestis mucronibus puella fuerat astu virtutibusque sponsi sui liberata, turbæ gratulantium, exsultans insigniter, permiscuit sese, salutique præsenti, ac futuræ soboli novorum maritorum gaudibundus, ad honorem splendidæ prosapiæ, inter præcipuos hospites domum nostram receptus, occultato consilio sceleris, amici fidelissimi personam mentiebatur. Jamque sermonibus assiduis, et conversatione frequenti, nonnumquam etiam cœna poculo-

que communi, carior cariorque factus, in profundam ruinam Cupidinis sese paulatim nescius præcipitaverat. Quidni ? cum flamma sævi Amoris parva quidem primo vapore delectet; sed fomento consuetudinis exæstuans, immodicis ardoribus totos adurat homines. Diu denique deliberaverat secum Thrasyllus, quo vel clandestinis colloquiis opportunum reperiret locum, et adulterinæ Veneris magis magisque præclusos aditus copia custodientium cerneret, novæque atque gliscentis affectionis firmissimum vinculum non posse dissociari perspiceret, et puellæ, si vellet, quamquam velle non posset, furatrinæ conjugalis incommodaret rudimentum : et tamen ad hoc ipsum, quod non potest, contentiosa

pernicie, quasi posset, impellitur. Quod nunc arduum factu putatur, amore per dies roborato, facile videtur effectu. Spectate denique; sed oro, sollicitis animis intendite, quorsum furiosæ libidinis proruperit impetus. Die quadam venatum Tlepolemus assumpto Thrasyllo petebat, indagaturus feras. Si quid tamen in capreis feritatis est. Nec enim Charite maritum suum quærere patiebatur bestias armatas dente vel cornu. Jamque apud frondosum tumulum, ramorumque densis tegminibus umbrosum, prospectu vestigatorum obseptis campis, canes venationis indagini generosæ, mandato, cubili residentes invaderent bestias, immittuntur: statimque solertis disciplinæ memores, partitæ totos præcingunt

aditus; tacitaque prius servata mussitatione, signo sibi repentino reddito, latratibus fervidis dissonisque miscent omnia. Nec ulla caprea, nec pavens damula, nec præ ceteris feris mitior cerva; sed aper immanis atque invisitatus exsurgit, toris callosæ cutis obesus, pilis inhorrentibus corio squalidus, setis insurgentibus spinæ hispidus, dentibus attritu sonaci spumeus, oculis aspectu minaci flammeus, impetu sævo frementis oris totus fulmineus. Et primum quidem canum procaciores, quæ cominus contulerant vestigium, genis hac illac jactatis, consectas interficit; dein calcata retiola, qua primos impetus reduxerat, transabiit. Et nos quidem cuncti pavore deterriti, et alioquin innoxiis venationibus consueti, tunc

etiam inermes atque immuniti, tegumentis frondis et arboribus latenter abscondimur. Thrasyllus vero nactus fraudium opportunum decipulum, sic Tlepolemum captiose compellat; Quid stupore confusi, vel etiam cassa formidine similes humilitati servorum istorum, vel in modum pavoris feminei dejecti, tam opimam prædam mediis manibus amittimus? Quin equos inscendimus? Quin ocius indipiscimur? et cape venabulum, et ego sumo lanceam. Nec tantillum morati, protinus insiliunt equos, ex summo studio bestiam insequentes. Nec tamen illa genuini vigoris oblita, retorquet impetum: sed incendio ferocitatis ardescens, dente compulsu, quem primum insiliat, contabunda rimatur. Sed prior

Tlepolemus jaculum, quod gerebat, insuper dorsum bestiæ contorsit. At Thrasyllus feræ quidem pepercit; sed equi, quo vehebatur Tlepolemus, postremos poplites, lancea feriens, amputat. Quadrupes recidens, qua sanguis effluxerat, toto tergo supinatus, invitus dominum suum devolvit ad terram. Nec diu, et eum furens aper invadit jacentem; ac primo lacinias ejus, mox ipsum resurgentem multo dente laniavit. Nec cœpti nefarii bonum piguit amicum, vel suæ sævitiæ litatum saltem tanto periculo cernens, potuit expleri; sed percito atque plagosa vulnera contegenti, suumque auxilium miseriter roganti, per femur dexterum lanceam immisit: tanto ille quidem fidentius, quanto crederet ferri vul-

nera similia futura prosectu dentium. Necnon tamen ipsam quoque bestiam facili manu transadigit. Ad hunc modum defuncto juvene, exciti latibulo suo quisque familia mæsta concurrimus. At ille quamquam perfecto voto, prostrato inimico, lætus ageret; vultu tamen gaudium tegit, et frontem asseverat, dolorem simulat : et cadaver, quod ipse fecerat, avide circumplexus, omnia quidem lugentium officia solerter affingit; sed solæ lacrymæ procedere noluerunt. Sic ad nostri similitudinem, qui vere lamentabamur, conformatus, manus suæ culpam mentiens bestiæ dabat. Nec dum satis scelere transacto fama dilabitur, et cursus primos ad domum Tlepolemi detorquet, et aures infelicis nuptæ percutit. Quæ quidem si-

mul percepit talem nuntium, qualem non audiet alium; amens, et vecordia percita, cursuque bacchata furibundo, per plateas populosas et arva rurestria fertur, insana voce casum mariti quiritans. Confluunt civium mæstæ catervæ; sequuntur obvii omnes dolore sociato : civitas cuncta vacuatur studio visionis. Et ecce mariti cadaver accurrit, labantique spiritu totam se super corpus effudit : ac penissime ibidem, quam devoverat ei, reddidit animam : sed ægre manibus erecta suorum, invita remansit in vita. Funus vero, toto feralem pompam prosequente populo, deducitur ad sepulturam. Sed Thrasyllus nimium clamare, plangere : et quas in primo mærore lacrymas non habebat, jam scilicet crescente gau-

dio reddere, et multis caritatis nominibus veritatem ipsam fallere. Illum amicum, coætaneum, contubernalem, fratrem denique, addito nomine lugubri, ciere: nec non interdum manus Charites a pulsandis uberibus amovere: luctum sedare, ejulatum coercere: verbis palpantibus stimulum doloris obtundere: variis exemplis multivagi casus solatia nectere: cunctis tamen mentitæ pietatis officiis studium contrectandæ mulieris adhibere, odiosumque amorem suum perperam delectando nutrire. Sed officiis inferialibus statim expletis, puella protinus festinat ad maritum suum demeare; cunctasque prorsus pertentat vias; certe illam lenem otiosamque, nec telis ullis indigentem, sed placide quieti consi-

milem : inedia denique misera et incuria squalida tenebris imis abscondita jam cum luce transegerat. Sed Thrasyllus instantia pervicaci, partim per semetipsum, partim per ceteros familiares ac necessarios ipsos denique puellæ parentes extorquet tandem jam lurore et illuvie pene collapsa membra lavacro, cibo denique confoveret. At illa parentum suorum alioquin reverens, invita quidem, verum religiosæ necessitati succumbens, vultu non quidem hilaro, verum paulo sereniore obiens, ut jubebatur, viventium munia, prorsus in pectore, sed immo vero penitis in medullis, luctu ac mærore carpebat animum : et dies totos totasque noctes insumebat luctuoso desiderio : et imaginem defuncti, quam ad ha-

bitum dei Liberi formarat, affixo servitio divinis percolens honoribus, ipso sese solatio cruciabat. Thrasyllus vero, præceps alioquin, et de ipso nomine temerarius, priusquam dolorem lacrymæ satiarent, et percitæ mentis resideret furor, et in sese nimietatis senio facesseret luctus; adhuc flentem maritum, adhuc vestes lacerantem, adhuc capillos distrahentem, non dubitavit de nuptiis convenire, et impudentiæ labe tacita pectoris sui secreta, fraudesque ineffabiles detegere. Sed Charite vocem nefandam et horruit, et detestata est: et velut gravi tonitru, procellaque sideris, vel etiam ipso Diali fulmine percussa, corruit corpus, et obnubilavit animam. Sed intervallo revalescente paulatim spiritu, ferinos

rugitus reiterans, et jam scenam pessimi Thrasylli perspiciens, ad limam consilii, desiderium petitoris distulit. Tunc inter moras umbra illa misere trucidati Tlepolemi, sanie cruentam et pallore deformem attollens faciem, quietem pudicam interpellat uxoris : Mi conjux, quod tibi prorsus ab alio dici non licebit, et si pectori tuo jam permanet nostri memoria, vel acerbæ mortis meæ casus fœdus caritatis intercidit ; quovis alio felicius maritare : modo ne in Thrasylli manum sacrilegam convenias ; neve sermonem conferas, nec mensam accumbas, nec toro acquiescas. Fuge mei percussoris cruentam dexteram ; noli parricidio nuptias auspicari. Vulnera illa, quorum sanguinem tuæ lacrymæ proluere, non

sunt tota dentium vulnera. Lancea mali Thrasylli me tibi fecit alienum. Et addit cetera, omnemque scenam sceleris illuminat. At illa, ut primum mæsta conniverat, toro faciem impressa, etiam nunc dormiens, lacrymis emanantibus genas cohumidat; et velut quodam tormento inquieta quiete excussa, luctu redintegrato, prolixum ejulat : discissaque interula, decora brachia sævientibus palmulis converberat. Néc tamen cum quoquam participatis nocturnis imaginibus, sed indicio facinoris prorsus dissimulato, et nequissimum percussorem punire, et ærumnabili vitæ sese subtrahere tacita decernit. Ecce rursus improvidæ voluptatis detestabilis petitor, aures obseratas de nuptiis obtundens, aderat. Sed illa clementer

aspernata sermonem Thrasylli, astuque miro personata, instanter garrienti submisseque deprecanti, Adhuc, inquit, tui fratris meique carissimi mariti facies pulchra illa in meis deversatur oculis: adhuc odor cinnameus ambrosii corporis per nares meas percurrit: adhuc formosus Tlepolemus in meo vivit pectore. Boni ergo et optimi consules, si luctu legitimo miserrimæ feminæ necessarium concesseris tempus; quoad residuis mensibus spatium reliquum compleatur anni. Quæ res cum meum pudorem, tum etiam tuum salutare commodum respicit: ne forte immaturitate nuptiarum, indignatione justa manes acerbos mariti ad exitium salutis tuæ suscitemus. Nec isto sermone Thrasyllus sobriefactus, vel

saltem tempestiva pollicitatione recreatus; idemtidem pergit linguæ saucianti susurros improbos inurgere; quoad simulanter revicta Charite, suscipit: Istud equidem, certe magnopere deprecanti, concedas necesse est, mi Thrasylle, ut interdum taciti clandestinos coitus obeamus; nec quisquam persentiscat familiarium, quoad dies reliquos metiatur annus. Promissioni fallaciosæ mulieris oppressus succubuit Thrasyllus: et prolixe consentit de furtivo concubitu; noctemque et opertas exoptat ultro tenebras, uno potiundi studio postponens omnia. Sed heus tu, inquit Charite, quam probe veste contectus, omnique comite viduatus, prima vigilia fores meas tacitus accedas, unoque sibilo contentus, nutri-

cem istam meam opperiare ; quæ claustris adhærens, excubabit adventui tuo. Nec secius, patefactis ædibus, acceptum te nullo lumine conscio, ad meum perducet cubiculum. Placuit Thrasyllo scena feralium nuptiarum. Nec sequius aliquid suspicatus, sed exspectatione turbidus, de diei tantum spatio et vesperæ mora querebatur. Sed ubi sol tandem nocti decessit, ex imperio Charites adornatus, et nutricis captiosa vigilia acceptus, irrepit cubiculum, pronus spei. Tunc anus, de jussu dominæ, blandiens ei, furtim depromptis calicibus, et œnophoro, quod immixtum vino soporiferum gerebat venenum, crebris potionibus avide ac secure haurientem, mentita dominæ tarditate, quasi parentem assideret

ægrotum, facile sepelivit ad somnum. Jamque eo ad omnes injurias exposito ac supinato, introvocata Charite, masculis animis impetuque diro fremens invadit, ac supersistit sicarium. En, inquit, fidus conjugis mei comes! En venator egregius! En carus mariti! hæc est illa dextera, quæ meum sanguinem fudit: hoc pectus, quod fraudulentas ambages in meum concinnavit exitium: oculi isti, quibus male placui: qui quodammodo tamen jam futuras tenebras auspicantes, venientes pœnas antecedunt. Quiesce securus, beate somnia; non ego te gladio, non ferro petam. Absit, ut velim simili mortis genere cum marito meo coæqueris. Vivo tibi morientur oculi, nec quidquam videbis nisi dormiens. Faxo, feliciorem no-

cem inimici tui, quam vitam tuam sentias. Lumen certe non videbis, manu comitis indigebis: Charitem non tenebis; nuptias non frueris: nec mortis quiete recreaberis, nec vitæ voluptate lætaberis; sed incertum simulacrum errabis inter Orcum et solem: diu quæres dexteram, quæ tuas expugnavit pupulas; quodque est in ærumna miserrimum, nescies de quo queraris. At ego sepulcrum mei Tlepolemi tuo luminum cruore litabo, et sanctis manibus ejus istis oculis parentabo. Sed quid mora temporis dignum cruciatum lucraris, et meos forsitan tibi pestiferos imaginaris amplexus? Relictis somnolentis tenebris ad aliam pœnalem evigila caliginem. Attolle vacuam faciem: vindictam recognosce: infortunium

intellige : ærumnas computa. Sic pudicæ mulieri tui placuere oculi ; sic faces nuptiales tuos illuminarunt thalamos. Ultrices habebis prævias, et orbitatem comitem, et perpetuæ conscientiæ stimulum. Ad hunc modum vaticinata mulier, acu crinali capite deprompta, Thrasylli convulnerat tota lumina; eumque prorsus exoculatum relinquens, dum dolore nescio crapulam cum somno discutit ; arrepto nudo gladio, quo se Tlepolemus solebat incingere, per mediam civitatem cursu furioso proripit se. Procul dubio nescio quod scelus gestiens, recta monumentum mariti contendit. At nos, et omnis populus, nudatis totis ædibus, studiose consequimur : hortati mutuo ferrum vesanis extorquere manibus. Sed

Charite capulum Tlepolemi propter assistens, gladioque fulgenti singulos abigens, ubi fletus uberes et lamentationes varias cunctorum intuetur, Abjicite, inquit, importunas lacrymas, abjicite luctum meis virtutibus alienum. Vindicavi in mei mariti cruentum peremptorem: punita sum funestum nuptiarum mearum prædonem. Jam tempus est, ut isto gladio deorsus ad meum Tlepolemum viam quæram. Et, enarratis ordine singulis, quæ sibi per somnium nuntiaverat maritus, quoque astu Thrasyllum inductum petiisset, ferro sub papillam dexteram transadacto concorruit: et in suo sibi pervolutata sanguine, postremo balbutiens incerto sermone, perefflavit animam virilem. Tunc propere familiares,

miseræ Charites accuratissime corpus ablutum, in unita sepultura ibidem marito perpetuam conjugem reddidere. Thrasyllus vero, cognitis omnibus, nequiens idoneum exitium præsenti cladi reddere, certusque tanto facinori nec gladium sufficere, sponte delatus ibidem ad sepulcrum; Ultronea vobis, infesti manes, en adest victima, sæpe clamitans; valvis super sese diligenter obseratis, inedia statuit elidere sua sententia damnatum spiritum. Hæc ille longos trahens spiritus, et nonnumquam illacrymans, graviter affectis rusticis annuntiabat. Tunc illi, mutati dominii novitatem metuentes, et infortunium domus herilis altius miserantes, fugere comparant. Sed equorum magister, qui me curandum ma-

gna ille quidem commendatione susceperat, pervolat quidquid in casula pretiosum conditum servabat, meoque atque aliorum jumentorum dorso repositum asportans, sedes pristinas deserit. Gerebamus infantulos, et mulieres: gerebamus pullos, anseres, hœdos, catellos; et quidquid infirmo gradu fugam morabatur, nostris quoque pedibus ambulabant. Nec me pondus sarcinæ, quamquam enormis, urgebat, quippe gaudiali fuga detestabilem illum exsectorem virilitatis meæ relinquentem. Silvosi montis asperum permensi jugum, rursusque reposita camporum spatia pervecti, jam vespera semitam tenebrante, pervenimus ad quoddam castellum frequens et opulens: unde nos incolæ noctur-

na, immo vero matutina etiam prohibebant egressione. Lupos enim numerosos, grandes, et vastis corporibus sarcinosos, ac nimia ferocitate sævientes, passim rapinis assuetos infestare cunctam illam regionem: jamque ipsas vias obsidere, et in modum latronum prætereuntes aggredi; immo vero vesana fame rabidos finitimas expugnare villas; exitiumque inertissimorum pecudum ipsis jam humanis capitibus imminere. Denique ob iter illud, qua nobis erat commeandum, jacere semesa hominum corpora, suisque visceribus nudatis ossibus cuncta candere: ac per hoc nos quoque cautione summa viæ reddi debere: idque vel in primis observitare, ut luce clara, et die jam provecto, et sole florido, vi-

tantes undique latentes insidias, cum et ipso lumine dirarum bestiarum repigratur impetus, non laciniatim disperso, sed cuneatim stipato commeatu, difficultates illas transabiremus. Sed nequissimi fugitivi ductores illi nostri, cœcæ festinationis temeritate, ac metu incertæ insecutionis, spreta salubri monitione, nec exspectata luce proxima, circa tertiam ferme vigiliam noctis, onustos nos ad viam propellunt. Tunc ego metu prædicti periculi, quam pote, turbæ medius et inter conferta jumenta latenter absconditus, clunibus meis ab aggressionibus ferinis consulebam. Jamque me cursu celeri ceteros equos antecellentem mirabantur omnes. Sed illa pernicitas non erat alacritatis meæ, sed formidinis

indicium. Denique mecum ipse reputabam, Pegasum inclytum illum metu magis volaticum fuisse; ac per hoc merito pinnatum proditum, dum in altum et adusque cœlum subsilit ac resultat: formidans scilicet igniferæ morsum Chimæræ. Nam et illi pastores, qui nos agebant, in speciem prælii manus obarmaverant. Hic lanceam, ille venabulum, alius gerebat spicula, fustem alius; sed et saxa, quæ salebrosa semita largiter subministrabat. Erant qui sudes præacutas attollerent. Plerique tamen ardentibus facibus proterrebant feras. Nec quidquam præter unicam tubam deerat, quin acies esset præliaris. Sed nequidquam frustra timorem illum satis inanem perfuncti, longe pejores inhæsimus laqueos. Nam lupi, for-

sitan confertæ juventutis strepitu, vel certe nimia luce flammarum deterriti, vel etiam aliorsum grassantes, nulli contrà nos aditum tulerunt; ac ne procul saltem ulli comparuerunt. Villæ vero, quam forte tunc præteribamus, coloni, multitudinem nostram latrones rati, satis agentes rerum suarum, eximieque trepidi, canes rabidos et immanes, et quibusvis lupis et ursis sæviores, quos ad tutelæ præsidia curiose fuerant alumnati, jubilationibus solitis et cujuscemodi vocibus nobis inhortantur. Qui, præter genuinam ferocitatem, tumultu suorum exasperati contra nos ruunt; et undique laterum circumfusi passim insiliunt, ac sine ullo delectu jumenta simul et homines lacerant: diuque grassati, ple-

rosque prosternunt. Cerneres non tam hercules memorandum quam miserandum etiam spectaculum, canes copiosos ardentibus animis alios fugientes arripere, alios stantibus inhærere, quosdam jacentes insidere, et per omnem nostrum commeatum morsibus ambulare. Ecce tanto periculo malum majus insequitur. De summis enim tectis ac de proximo colle rusticani illi saxa super nos raptim devolvunt; ut discernere prorsus nequiremus, quam potissimum caveremus cladem, cominus canum, an eminus lapidum. Quorum quidem unus caput mulieris, quæ meum dorsum residebat, repente percussit. Quo dolore commota, statim fletu cum clamore sublato, maritum suum pastorem illum

suppetiatum ciet. At ille deum fidem clamitans, et cruorem uxoris abstergens, altius quiritabat: Quid miseros homines et laboriosos viatores tam crudelibus animis invaditis, perteritis, atque obruitis? quas prædas munitis? quæ damna vindicatis? At non speluncas ferarum, vel cautes incolitis barbarorum, ut humano sanguine profuso gaudeatis. Vix hæc dicta, et statim lapidum congestus cessavit imber, et infestorum canum revocata conquievit procella. Unus illinc denique de summo cupressus cacumine, At nos, inquit, non vestrorum spoliorum cupidine latrocinamur, sed hanc ipsam cladem de vestris protelamus manibus. Jam denique pace tranquilla securi potestis incedere. Sic ille. Sed nos plurifa-

riam vulnerati, reliquam viam capessimus, alius lapidis, alius morsus vulnera referentes; universi tamen saucii. Aliquanto denique viæ permenso spatio, pervenimus ad nemus quoddam proceris arboribus consitum, et patentibus viretis amœnum. Ubi placuit illis ductoribus nostris refectui paululum conquiescere, corporaque sua diverse laniata sedulo recurare. Ergo passim prostrati solo, primum fatigatos animos recuperare, ac dehinc vulneribus medelas varias adhibere festinant. Hic cruorem præterfluentis aquæ rore diluere; ille spongiis madidatis tumores comprimere; alius fasciolis hiantes vincire plagas. Ad istum modum saluti suæ quisque consulebat. Interea quidam senex de summo colle prospectat,

quem circum capellæ pascentes opilionem esse profecto clamabant. Eum rogavit unus e nostris, haberetne venui lactem, vel adhuc liquidum, vel in caseum recentem incoactum. At ille diu capite quassanti, Vos autem, inquit, de cibo, vel poculo, vel omnino ulla refectione nunc cogitatis? an nulli scitis, quo loco consederitis? Et cum dicto, conductis oviculis, conversus longe recessit. Quæ vox ejus et fuga pastoribus nostris non mediocrem pavorem incussit. Ac dum perterriti de loci qualitate sciscitari gestiunt, nec est qui doceat; senex alius, magnus ille quidem, gravatus annis, totus in baculum pronus, et lassum trahens vestigium, ubertim lacrymans, per viam proximat: visisque nobis, cum fletu maxi-

mo singulorum juvenum genua contingens, sic adorat: Per fortunas vestrosque genios, sic ad meæ senectutis spatia validi lætique veniatis, decepto seni subsistite, meumque parvulum ab inferis ereptum canis meis reddite. Nepos namque meus, et itineris hujus suavis comes, dum forte passerem incantantem sepiculæ consectatur arripere; delapsus in proximam foveam, quæ fruticibus imis subpatet, in extremo jam vitæ consistit periculo: quippe cum de fletu ac voce ipsius auxilium sibi sæpicule clamitantis vivere illum quidem sentiam, sed per corporis, ut videtis, mei defectam valitudinem opitulari nequeam. At vobis ætatis et roboris beneficio facile est suppetiari miserrimo seni, puerumque il-

lum, novissimum successionis meæ, atque unicam stirpem, sospitem mihi facere. Sic deprecantis suamque canitiem distrahentis totos quidem miseruit. Sed unus, præ ceteris et animo fortior, et ætate juvenior, et corpore validior, quique solus præter alios incolumis prælium superius evaserat, exsurgit alacer; et percontatus, quonam loci puer ille decidisset, monstrantem digito non longe frutices horridos senem illum impigre comitatur. Ac dum pabulo nos, nostrique sua cura refecti sarcinulis quisque sumptis suis viam capessunt, clamore primum nominatim cientes illum juvenem frequenter inclamant: mox mora diutina commoti, mittunt e suis arcessitorem unum, qui requisitum comitem tempestivæ viæ commone-

factum reduceret. At ille modicum moratus, refert sese: buxanti pallore trepidus, mira super conservo suo renuntiat. Conspicatum se quippe, supinato illi et jam ex maxima parte consumpto immanem draconem mandentem insistere: nec ullum usquam miserrimum senem comparere illum. Qua re cognita, et cum pastoris sermone collata, qui eum prorsus hunc illum nec alium eorum locorum inquilinum præminabatur, pestilenti deserta regione, velociori se fuga proripiunt; nosque pellunt crebris tundentes fustibus. Celerrime denique longo itinere confecto, pagum quemdam accedimus: ibique totam perquiescimus noctem. Inibi cœptum facinus, oppido memorabile, narrare cupio. Servus quidam, cui

cunctam familiæ tutelam dominus permiserat suus, quique possessionem maximam illam, in qua deverteramus, villicabat, habens ex eodem famulitio conservam conjugam, liberæ cujusdam extrariæque mulieris flagrabat cupidine. Quo dolore pellicatus uxor ejus instincta, cunctas mariti rationes, et quidquid horreo reconditum continebatur, admoto combussit igne. Nec tali damno tori sui contumeliam vindicasse contenta, jam contra sua sæviens viscera, laqueum sibi nectit, infantulumque, quem de eodem marito jamdudum susceperat, eodem funiculo nectit; seque in præaltissimum puteum, appendicem parvulum trahens, præcipitat. Quam mortem dominus eorum ægerrime sustinens, arreptum ser-

vulum, qui causam tanti sceleris uxori suæ præstiterat, nudum ac totum melle perlitum firmiter alligavit arbori ficulneæ: cujus in ipso carioso stipite inhabitantium formicarum nidificia burriebant, et ultro citro commeabant multijuga scaturigine. Quæ simul dulcem ac mellitum corporis nidorem persentiscunt; parvis quidem, sed numerosis et continuis morsiunculis penitus inhærentes, per longi temporis cruciatum ita, carnibus atque ipsis visceribus adesis, homine consumpto, membra nudarunt, ut ossa tantum viduata pulpis, nitore nimio candentia, funestæ cohærerent arbori. Hac quoque detestabili deserta mansione, paganos in summo luctu relinquentes, rursum pergimus: dieque tota campestres emensi

vias, civitatem quamdam populosam et nobilem jam fessi pervenimus. Inibi larem sedesque perpetuas pastores illi statuere decernunt, quod et longe quæsituris firmæ latebræ viderentur, et annonæ copiosæ beata crebritas invitabat. Triduo denique jumentorum refectis corporibus, quo vendibiliores videremur, ad mercatum producimur: magnaque voce præconis pretia singulis nuntiantis, equi atque alii asini opulentis emptoribus præstinantur. At me relictum solum ac subsicivum cum fastidio plerique præteribant. Jamque tædio contractionis eorum, qui de dentibus meis ætatem computabant, manum cujusdam fœtore sordentem, qui gingivas idemtidem meas putidis scalpebat digitis, mordicus arreptam, plenissi-

me conterui. Quæ res circumstantium ab emptione mea, utpote ferocissimi, deterruit animos. Tunc præco, diruptis faucibus et rauca voce saucius, in meas fortunas ridiculos instruebat jocos: Quem ad finem canterium istum venui frustra subjiciemus, et vetulum, tritis ungulis debilem, et colore deformem, et in hebeti pigritia ferocem, nec quidquam amplius quam ruderarium cribrum? Quare adeo vel donemus eum cupiam, si qui tamen fœnum suum perdere non gravatur. Ad istum modum præco ille cachinnos circumstantibus commovebat. Sed illa fortuna mea sævissima, quam per tot regiones jam fugiens effugere, vel præcedentibus malis placare non potui, rursum in me cœcos detorsit oculos; et emp-

torem aptissimum duris meis casibus mire repertum objecit. Scitòte qualem. Cinædum et senem, calvum quidem; sed cincinnis semicanis et pendulis capillatum: unum de triviali popularium fece, qui per plateas et oppida cymbalis et crotalis personantes, deamque Syriam circumferentes, mendicare compellunt. Is nimio præstinandi studio, præconem rogat cujatis essem? At ille Cappadocum me, et satis forticulum denuntiat. Rursum requirit annos ætatis meæ. Sed præco lasciviens: Mathematicus quidem, qui stellas ejus disposuit, quintum ei numeravit annum: sed ipse scilicet melius istud de sua novit professione. Quamquam enim prudens crimen Corneliæ legis incurram, si civem romanum pro

servo tibi vendidero; quin emis bonum et frugi mancipium, quod te et foris et domi poterit juvare? Sed exinde odiosus emptor, aliud de alio non desinit quærere: denique de mansuetudine etiam mea percontatur anxie. At præco, Vervecem, inquit, non asinum vides, ad usus omnes quietum, non mordacem, nec calcitronem quidem; sed prorsus in asini corio modestum hominem habitare credas. Quæ res cognitu non ardua: nam si faciem tuam mediis ejus feminibus immiseris, facile periclitaberis, quam grandem tibi demonstret patientiam. Sic præco lurconem tractabat dicacule. Sed ille, cognito cavillatu, similis indignanti: At te, inquit, cadaver surdum et mutum, delirumque præconem, om-

nipotens et omniparens dea Syria, et sanctus Sabadius, et Bellona, et mater Idea, cum suo Adone Venus domina, cœcum reddant: qui scurrilibus jamdudum contra me velitaris jocis. An me putas, inepte, jumento fero posse deam committere, ut turbatum repente divinum dejiciat simulacrum, egoque miser cogar crinibus dissolutis discurrere, et deæ meæ humi jacenti aliquem medicum quærere? Accepto tali sermone, cogitabam subito velut lymphaticus exsilire; ut, me ferocitate cernens exasperatum, emptionem desineret. Sed prævenit cogitatum meum emptor anxius, pretio depenso statim, quod quidem gaudens dominus, scilicet tædio mei, facile suscepit, septemdecim denarium: et illico me tumicla

spartea deligatum tradidit Philebo. Hoc enim nomine censebatur jam meus dominus. At ille susceptum novitium famulum trahebat ad domum, statimque illinc de primo limine proclamat: Puellæ, servum vobis pulchellum en ecce mercatus perduxi. Sed illæ puellæ, chorus erant cinædorum, quæ statim exsultantes in gaudium, fracta, rauca, et effeminata voce clamores absonos intollunt: ratæ scilicet vere quempiam hominem servulum ministerio suo paratum. Sed postquam non cervam pro virgine, sed asinum pro homine succidaneum videre; nare detorta magistrum suum varie cavillantur; non enim servum, sed maritum illum scilicet sibi perduxisse. Et heus, aiunt, cave ne solus exedas tam bel-

lum scilicet pullulum; sed nobis quoque, tuis palumbulis, nonnumquam impertias. Hæc et hujuscemodi mutuo blatterantes, præsepio me proximo deligant. Erat quidam juvenis satis corpulentus, ceraula doctissimus, collatitia stipe de mensa paratus; qui foris quidem circumgestantibus deam cornu canens adambulabat, domi vero promiscuis operis partiarios agebat concubitus. Hic me simul domi conspexit libenter, appositis largiter cibariis gaudens alloquitur: Venisti tandem miserrimi laboris vicarius: sed diu vivas, et dominis placeas, et meis defectis jam lateribus consulas. Hæc audiens, jam meas futuras novas cogitabam ærumnas. Die sequenti variis coloribus indusiati, et deformiter quisque for-

mati, faciem cœnoso figmento deliti, et oculis obunctis graphice, prodeunt: mitellis, et crocotis, et carbasinis et bombycinis injecti. Quidam tunicas albas in modum lanciolarum quoquo versum fluente purpura depictas cingulo subligati, pedes luteis induti calceis, deamque serico contectam amiculo mihi gerendam imponunt: brachiisque suis humero tenus renudatis attollentes immanes gladios ac secures, evantes exsiliunt, incitante tibiæ cantu lymphaticum tripudium. Nec paucis pererratis casulis, ad quamdam villam possessoris beati perveniunt, et ab ingressu primo statim absonis ululatibus constrepentes, fanatice provolant: diuque capite demisso, cervices lubricis intorquentes motibus, crinesque pen-

dulos rotantes in circulum, et nonnumquam morsibus suos incursantes musculos; ad postremum ancipiti ferro, quod gerebant, sua quisque brachia dissecant. Inter hæc unus ex illis bacchatur effusius, ac de imis præcordiis anhelitus crebros referens, velut nimium divino spiritu repletus, simulabat sauciam vecordiam; prorsus quasi deum præsentia soleant homines non sui fieri meliores, sed debiles effici, vel ægroti. Specta denique quale, cœlesti providentia, meritum reportaverit. Infit vaticinatione clamosa conficto mendacio semetipsum incessere atque criminari, quasi contra fas sanctæ religionis designasset aliquid: et insuper justas pœnas noxii facinoris ipse de se suis manibus exposcere?

Arrepto denique flagro, quod semiviris illis proprium gestamen est, contortis tæniis lanosi velleris prolixe fimbriatum, et multijugis talis ovium tessellatum, indidem sese multinodis commulcat ictibus: mira contra plagarum dolores præsumptione munitus. Cerneres, prosectu gladiorum ictuque flagrorum, solum spurcitie sanguinis effeminati madescere. Quæ res incutiebat mihi non parvam sollicitudinem, videnti tot vulneribus largiter profusum cruorem: ne quo casu deæ peregrinæ stomachus, ut quorumdam hominum lactem, sic illa sanguinem concupisceret asininum. Sed ubi tandem fatigati, vel certe suo laniatu satiati, pausam carnificinæ dedere; stipes æreas, immo vero et argenteas, multis certatim

offerentibus, sinu recepere patulo: necnon et vini cadum, et lactem, et caseos, et farris et siliginis aliquid, et nonnullis hordeum deæ gerulo donantibus, avidis animis corradentes omnia, et sacculos huic quæstui de industria præparatos farcientes, dorso meo congerunt: ut duplici scilicet sarcinæ pondere gravatus, et horreum simul et templum incederem. Ad istum modum palantes, omnem illam deprædabantur regionem. Sed in quodam castello, copia lætati largioris quæsticuli, gaudiales instruunt dapes. A quodam colono, fictæ vaticinationis mendacio, pinguissimum deposcunt arietem, qui deam Syriam esurientem suo satiaret sacrificio; probeque disposita cœnula balneas obeunt: ac dehinc lauti, quemdam

fortissimum rusticanum, industria laterum atque imis ventris bene præparatum, comitem cœnæ secum adducunt : paucisque admodum prægustatis olusculis, ante ipsam mensam spurcissima illa propudia ad illicitæ libidinis extrema flagitia infandis uriginibus efferantur ; passimque circumfusi nudatum supinatumque juvenem exsecrandis oribus flagitabant. Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus, Porro Quirites proclamare gestivi. Sed viduatum ceteris syllabis ac litteris processit O tantum, sane clarum ac validum, et asino proprium, sed inopportuno plane tempore. Namque de pago proximo complures juvenes, abactum sibi noctu perquirentes asellum, nimioque studio cuncta devorsoria

scrutantes, intus ædium audito ruditu meo, prædam absconditam latibulis ædium rati, coram rem invasuri suam, improvisi conferto gradu se penetrant: palamque illos exsecrandas fœditates obeuntes deprehendunt. Jam jamque vicinos undique percientes, turpissimam scenam patefaciunt: insuper ridicule sacerdotum purissimam laudantes castimoniam. Hac infamia consternati, quæ per ora populi facile dilapsa, merito invisos ac detestabiles eos cunctis effecerat, noctem ferme circa mediam, collectis omnibus, furtim castello facessunt; bonaque itineris parte ante jubaris ortum transacta, jam die claro solitudines avias nacti, multa secum prius collocuti, accingunt se meo funeri: deaque vehiculo meo

sublata, et humi reposita, cunctis stramentis me renudatum, ac de quadam quercu destinatum, flagro illo pecuinis ossibus catenato verberantes, pene ad extremam confecerant mortem. Fuit unus, qui poplites meos enervare securi sæva comminaretur; quod de pudore illo candido scilicet suo tam deformiter triumphassem. Sed et ceteri, non meæ salutis, sed simulacri jacentis contemplatione, in vita me retinendum censuere. Rursum itaque me refertum sarcinis, planis gladiis minantes, perveniunt ad quamdam nobilem civitatem. Inibi vir principalis, et alias religiosus, et eximie deum reverens, tinnitu cymbalorum, et sonu tympanorum, cantusque phrygii mulcentibus modulis excitus, procurrit

obviam ; deamque votivo suscipiens hospitio, nos omnes intra conseptum domus amplissimæ constituit : numenque summa veneratione atque hostiis opimis placare contendit. Hic ego me potissimum capitis periclitatum memini. Nam quidam colonus, partem venationis, immanis cervi pinguissimum femus, domino illi suo muneri miserat : quod incuriose pone culinæ fores non altiuscule suspensum, canis adæque venaticus latenter invaserat, lætusque præda, propere custodientes oculos evaserat. Quo damno cognito, suaque reprehensa negligentia, coquus diu lamentatus lacrymis inefficacibus, jam jamque domino cœnam flagitante mærens, et utcumque metuens altius, filio suo parvulo con-

salutato, arreptoque funiculo, mortem sibi nexu laquei comparabat. Nec tamen latuit fidam uxorem ejus casus extremus mariti, sed funestum nodum violenter invadens manibus ambabus, Adeone, inquit, præsenti malo perterritus, mente excidisti tua? nec fortuitum istud remedium, quod deum providentia subministrat, intueris? Nam, si quid in ultimo fortunæ turbine respicis, expergite mihi ausculta; et advenam istum asinum remoto quodam loco deductum jugula, femusque ejus ad similitudinem perditi detractum, et accuratius in protrimentis sapidissime percoctum, appone domino, cervini vicem. Nequissimo verberoni sua placuit salus de mea morte; et multum

conservæ sagacitate laudata, destinatæ jam lanienæ cultros acuebat.

FINIS TOMI SECUNDI.

